

1

ירושלים לדורותיה

היסטוריה של 3000 שנה

ייחודה של ירושלים לאורך תקופות בהיותה: מרכז דתי ועלייה לרגל של 3 דתות
מונותיאיסטיות - היהדות - נצרות - אסלם

שנת 1006 - ירושלים - תקופת הפרעונים

יחידה 1 + ממנ 11

שנת 1118 לפנה"ס - תקופת היבוסים - ערב לפני כיבוש ירושלים ע"י דוד נקראה ירושלים
יבוס ,

ירושלים עיר מבוצרת חזקה שלא קל להיכנס אליה (בתקופת השבטים בימי יהושע הסתבר
שירושלים לא נכבשה),

ובימי דוד מסתבר שירושלים הייתה מובלעת נוכרית בין שבטי ישראל השונים , דוד רצה לבסס
את מעמדו ותוכניתו הייתה להעלות את עם ישראל מדרגה משלב השבטי לאחד אותם לאומה ,
דוד יוצא לכבוש את ירושלים ומטרתו להפוך אותה לעיר בירה חדשה של השבטים , שעם
ישראל יוכל להזדהות איתה .

הכיבוש לא היה קל, דוד מקל בעובדה שהעיר מבוצרת בחומה ובקשיים נוספים, העם שיושב
ביבוס נוקט באמצעי התגוננות ומלחמה פסיכולוגית היבוסים מעלים לחומה פסחים ועיוורים
בעלי מום שלפי החברות הפרימיטיביות היו מקללים והטילו אימה על האויב . בראש הכיבוש עמד
יואב בן צוריה שמצא דרך לפרוץ את העיר עם חייליו באמצעות צינור אנכי הצליחו לחדור פנימה .

כיבוש ירושלים ע"י דוד - הפיכתה של ירושלים כמוקד דתי לאומי וכבירת ישראל

ירושלים לא עיר עשירה לא עיר שיושבת על דרכי מסחר עשירות , עיר הררית , לא עיר שניזונה
ממקורות מים , הזרימה לא שוטפת לא סדירה , המים מגיחים מדי פעם ממעיין הגיחון ולכן דוד
רצה להפוך את ירושלים כייחודית מבחינה דתית מוקד פולחני דתי , לפני כן היו מוקדים שונים
של פולחן , דוד רצה להעלות את ירושלים למפה ואז הוא מעלה את ארון הברית לירושלים, הוא
מחליט למקם את הארון ולבנות מזבח כשדוד כובש את העיר הוא לא נוקט בשיטת השמדה וראיה
לכך הוא נותן למלך יבוס ומשפחתו לחיות, ומנהל עמו דו שיח לקניית של הגורן מזה אנו למדים
כי דוד לא רצה להסתמך על כוח כיבוש אלא על זכות קניין .

בגורן הזה מקים מזבח לה' דוד רוצה להקים בית לה' משכן קבע לארון הקודש ,
דוד בין לילה הופך את העיר לבירה , מעביר את מוקד המנהלה של כל הפעילות העסקית מטרתו
של דוד הפיכת ירושלים לבירה חדשה של כל שבטי עם ישראל ,

מבחינה מדינית דוד הוגה את רעיון בניית בית המקדש ושלמה מקים את בית המקדש .

דוד יצר את משולש דוד ⊗ (ריכוזיות) עיר הבחירה - בית הבחירה - המלך הנבחר . בכך רצה

להקים בית במקום שקשור בו ובשולתו בית נאמן לדוד שלא הייתה לפני כן בידי שבטים .

פאנפ
2 -

219

התרחבותה של ירושלים אל מחוץ תחומי העיר היבוסית החלה בימי דוד "ויבן דוד סביב"

המילוא":

סיכום,

תהליך התרחבותה והתפשטותה של ירושלים:

לאחר כיבוש העיר העתיק דוד את מקום מושב המלך, חצרו ופמלייתו לירושלים ועשה את העיר למרכז שלטוני ממנו מנוהלת הממלכה כולה. בירושלים התרכזה הפקידות הגבוהה והייתה גם מרכז המנהלה הצבאי. התפתחות זו גררה אחריה את התרחבות העיר, בינויה וביצורה.

תקופת שלמה המלך - תקופת הממלכה המאוחדת. (מרמז על הפילוג העתידי) שלטון ריכוזי

חזק תקופת זוהר, שגשוג כלכלי, בנייה שזה סמל שגשוג כלכלי - מפעלי הבנייה של העיר בימי שלמה המלך (תק' בית ראשון) התפרסמו והגיעו עד לאוזניה של מלכת שבא. אך נטל מסיים היה כבד מאד.

סיכום,

תהליך התרחבות והתפשטות ירושלים:

עיקר התבססותה של ירושלים ובנייה בהיקף נרחב, התבצע בימיו של שלמה המלך, אש המשיך והעמיק את המגמות אשר הציב דוד אביו. הרחבה של העיר נעשתה לצפון ע"י בניית המילוא, כלומר: מילוי האוכף המחבר את הגבעה הדרומית - מזרחית עם הר ציון. גולת הכותרת היא הקמת בית המקדש.

ואחרי כן בימי הבית השני בזכות מפעלי הבנייה של הורדוס - המלך הבנאי, ואפילו לאחר

חורבן בית המקדש עם התפשטות הנצרות שהפכה לדת הרשמית בקיסרות הרומית - מפעליו

של קונסטנטינוס, הקיסרית אדוקיה הפכה ירושלים למקום חשוב ומקום משיכה לרבבות

עולי הרגל, ציון המבקרים את העיר גדל יותר שירושלים הייתה קדושה לאיסלם - אחרי מכה

ומדינה, משהוקמה ממלכת הצלבנים גדלה המחלוקת בין הנוצרים למוסלמים ואף תחת

השלטון העותמאני למרות מצבה המושפל של העיר המשיכה ירושלים להיות זירת תחרות

למעצמות וחסותן על המקומות הקדושים.

ת"ק אפת- בימי בית ראשון מובלט הרעיון כי מרכזיותה של ירושלים למרות התנאים הטופ וגרפים

בתמיכתם של מלכי בית דוד ותומכיהם מקרב הנבואה והכהונה - הקנו לה לא רק מעמד מדיני -

בירה מדינית אלא גם מעמד מיוחד כמרכז דתי לאומי חשוב, תפקידו של בית המקדש - העם יבוא

לבית המקדש בשעת צרה, מלחמה ולא רק בשביל להקים מזבח העם יבוא להתפלל ולבקש, מקום

פרקטי יום יומי. כיצד הצליחו דוד ושלמה לשמור על הממלכה? התרדמת/חולשות של

המעצמות מסביב זה היה ניצוץ חלון הזדמנויות של דוד ושלמה להקים את ממלכתם מבלי

שיפריעו להם, שלמה עסק גם בכריתות ברית שלום עם הממלכות שמסביב, חיזוק ברית השלום

ע"י נישואין דיפלומטיים באותם ימים עם ישראל נהנה משלווה מסביב תקופת שלום אבל היה

נתון מהשפעות תרבותיות, פולחן נשים נוכריות.

עם פילוג הממלכה האט תהליך גידולה והתפתחותה של ירושלים (יחידה 1 עמ' 107)

תקופת הפילוג: רבעים בנו של שלמה- מלך יהודה ובנימין (לא שמע בעצת זקני העם להקל על העם מעול המיסים של אביו...

ירבעם בן נבט-מלך על 10 שבטי ישראל, המלך הראשון **ירבעם מביא לפילוג** "מה

לנו ולבית דוד" פולחן עגלים, עגל הזהב שהציב ב בית-אל כדי שהנתינים שלו לא יזדקקו לעלות לירושלים.

אם דוד ושלמה ביטאו שלטון ריכוזי ירושלים המאוחדת העמדת ירושלים במרכז העניינים הרי היו כאלה שהרגישו שזנחו **ירבעם הוא זה שמביא לפילוג,**

תקופת המלכים: רפורמות גדולות

המלך חזקיהו זיכך וטיהור ירושלים

(**יאשיהו** -מבית דוד -ניפוץ הבמות

x

רפורמות קטנות

אסא - (מעכה)

עטליה מבית איזבל)

מעכא ועטליה הם נשים שהכניסו **רפורמות- פולחניות דתיות, פולחן זר, פולחן הבעל** "מקדש **"בית הבעל" בחוצות ירושלים**

סנחריב - מלך אשור מטיל מצור ומחסל את ממלכת ישראל ושולח **לגלות** את בית המלוכה והכהונה, מביא לכאן את בית עמו משיבם בשומרון נוצר חלל רק ואז קם **מלך חדש חזקיהו**, 701 לפנה"ס סנחריב שרואה **שיאשיהו** פועל ביתר עצמאות ולכן שולח את **רבשקה המצביא** רבשקה מנסה באלמנט פסיכולוגי לשכנע את העם להיכנע לו ולא ליאשיהו, ואז פורצת מחלה שפגעה בצבאו, ירושלים יוצאת נקייה ולא נפגעה

יאשיהו משלים את טיהור וניפוץ הבמות הוא מכריז **שיקרבו קורבנות רק בירושלים וכך מחזיר לירושלים את קדושתה.**

סנחריב לא הצליח לכבוש את ירושלים ועל כיבוש העיר נפל הוא 185000 חייליו.

יש המסבירים את כשלון סנחריב לקשר שיש לעם ישראל עם אלוהיו ולנצחיות בית דוד וקדושתה הנצחית של ירושלים כמקום מושבו ובית בחירתו של האל.

המלך חזקיהו - מבצע רפורמה פולחנית, **זיכך וטיהור ירושלים** סילוק עבודה זרה והחזרת עבודת ה' לתקנה, **סילוק פולחן הבמה, מזמין את שארית הפליטה** לחוג את חג הפסח.

בתקופתו של חזקיהו היה המרד בסנחריב מלך אשור מרידתו של חזקיהו באשור **כחלק מהרפורמה** לחידוש עצמאותה של יהודה.

המלך יאשיהו - יאשיה המשיך בדרכו של חזקיהו בתהליך המשך תחייה דתית לאומית, רפורמה לטיהור הפולחן (סילוק הפולחן האלילי) ניפוץ המצבות ולריכוזו בבית המקדש בירושלים - ביטול הבמות, ביצור העיר, בימיו יוקרתה של ירושלים עלתה בכך שרק בבית המקדש ניתן היה להקריב קורבנות, וציוה על העם לעשות את הפסח בירושלים. חיסול עבודת הבמות וריכוז עבודת הפולחן בבית המקדש שבירושלים נועדו להגביר את הזיקה של העם אל בית דוד ולחזק את מעמדה המרכזי של ירושלים

ערב החורבן - המעצמות מתחלפות - אשור יורדת ובבל עולה יאשיהו מת ממליכים את בנו יהויקים, כשבבל שוב כובשת שמים מצור יהויקים מת ובנו יהויכין מחליט להיכנע אך מלך בבל לא נכנע וממליך את צדקיהו המלך בנו של יאשיהו. , מרד בנובכדנצר ונהרג.

שנת 586 לפנה"ס - חורבן בית ראשון
מלך בבל שולח את שר הצבא נבוכדנצר לירושלים, נבוכדנצר מטיל מצור קשה על העיר, מרעיב את העם, שורף את העיר ואת בית המקדש.

יחידה 2-3 תקופת בית שני - בניין ירושלים ובית המקדש + ממנ 12

בשיבת ציון מתחיל תהליך תקומה מחודשת של האומה היהודית בארצה שבמרכזו בניין ירושלים ובית המקדש הכרזת כורש מעוררת ציפיות משחיות אשר לא התגשמו, הישגן של העליות הראשונות היה שבית המקדש הפך למרכז דתי פולחני של העם היהודי, התבדלות מהשכנים ויצירת חברה יהודית המתבססת על אמונה מונותאיסטית, עם העלמו של זרובבל נגוזה התקווה למלכות מחודשת ברשות בית דוד, ועלה מעמדו של הכהן הגדול ומתחילה תקופה ברשותם של עזרא ונחמיה.

בתקופת בית שני בית המקדש עמד במרכז החיים הדתיים והרוחניים של הכלל, העלייה לרגל לירושלים הייתה אירוע חשוב בחיי העם מצד אחד מפגש חברתי וליכוד העם והמחשבה היהודית ומצד שני הקרבת הקורבנות. חשיבות המקדש כמוקד דתי חברתי כלכלי ופוליטי ומכאן מעמדה המרכזי של ירושלים בהיותה עיר מקדש (ותפיסת העיר שירושלים היא מקום הבחירה האלוהית ובירת מלכותו של בית דוד)

לאחר החורבן -	גלות בבל שנמשכה 70 שנה
<u>התקופה הפרסית</u> -	משנת 538 לפנה"ס - שיבת ציון
<u>התקופה ההלניסטית</u>	70-323 לפנה"ס - תק' החשמונאים
<u>התקופה הרומית</u> -	משנת 70 אחרי הספ' תק' בית הורדוס

התקופה הפרסית -

בתקופת שלטון פרס הצטמצם שטחה של העיר וכן גם אוכלוסייתה אך בעקבות מפעלו של נחמיה הלכה העיר והתמלאה ובעקבות הצהרת כורש ושיבת ציון נוצרה תופעה של מרכז ותפוצה תקופה זו מסמלת את קיומה של התפוצה לא רק כמרכיב קבוע אלא גם כגורם המושפע

בנעשה בארץ, יהודי בבל ראו את המקדש בירושלים גם כמקדשם **השבים מנבל** הקימו את מקדשם והנותרים בגולה השתתפו בהקמתו בתרומות ששלחו הקשר שבין התפוצות לירושלים העמיק ככל שהתחזק מעמדם של ירושלים ובית המקדש. בתקופה הפרסית **לכהונה** מעמד גבוהה). הפרסים זיכו את ירושלים במעמד של **עיר מקדש**

שטחה של ירושלים בתק' הפרסית היה מצומצם כי העולים מנבל שחזרו לירושלים היו מעטים ולא היה בכוחם לשקם ולאכלס את העיר הם הסתפקו בישובה של העיר בחיי היום יום, הדחיפה להתרחבות העיר ניתנה עם השגת העצמאות המדינית כשירושלים הייתה למרכז שלטוני שהשליטים היו מעוניינים בפיתוחה והיה בכוחם ליזום ולבצע מפעלי ביצור והתיישבות. התמורות שעברו על ירושלים עם תהליך ההיתיונות, מרד החשמונאים והיותה בירה עצמאית ברשות בית חשמונאי הביאו לתמורות גם במבנה החברתי, הרכב המשפחות השתנה (כמו מנלאוס ושתי אחיו, ומשפחת בית חוניו ויסון)

לתק' הגלות יש תרומה משמעותית ליהודים מבחינת גיבוש המחשבה הדתית מוסרית חברתית החברה עברה זיכוכ באמונה הישראלית הקורבנות הן בעלי מרכז משמעותי, אנשים רחוקים מירושלים, אין מוקד, אין קורבנות מסתמן גרעין של עבודת בית הכנסת, מעצבים להם צורת חיים אחרת הבדלות מהגויים טיפוח תקוות של שיבה למולדת.

כורש מכריע את מלך בבל בקרב. המלך כורש מכריז **הצהרת כורש** היהודים היושבים בבל רשאים לחזור למולדתם ולבנות את בית המקדש – הצהרה בכתב, פונה אל המנהיגים היהודים, תהליך שיבת ציון מתבצע **4 גלי עליות** :

גל ששבצר (צאצא בית דוד) – מגיע לירושלים שבה היה הרס וחורבן ומטבע הדברים עסקו בסידורים לבניית מגורים

גל זרובבל - לזרובבל היה עוזר /הן בשם-יהושוע בן יהוצק בימיו של זרובבל נבנה בית המקדש תהליך הבנייה היה איטי בגלל המחלוקת מי יבנה את בית המקדש שבי ציון המתבדלים או השומרונים,

גל עזרא הסופר,

גל נחמיה הפחה.

התקופה ההלניסטית (חסידיים ומתייונים, פוליס)

בתקופה ההלניסטית נאלצה ירושלים להיאבק על **אופייה היהודי, הדתי והתרבותי** מאבק שהביא לקיטוב חמור והחרף את הניגוד החברתי והביא לבסוף למרד המקבים ולהקמת מדינה חשמונאית עצמאית ובראשה ירושלים הבירה.

התקופה ההלניסטית - מיזוג של תרבות יוון עם תרבות פרס, שלטון מלכות ההלניסטית, **אלכסנדר מוקדון** :

בקרב גאוגאולה מצליח אלכסנדר מוקדון לקחת את כל הממלכה שהפרסים שלטו בה, אלכסנדר נופל בקסם של עולם המזרח רואים בו כבן אלים, וזה מוצא חן בעיניו, אלכסנדר לא רוצח את מלך פרס, מלך פרס נרצח ע"י אנשיו ואלכסנדר רוצח את מרצחו.

החידוש שמביא אלכסנדר בתק' ההלניסטית : שינויים מדיניים, כל השפה הופכת להיות יוונית הוא מעודד צמיחתן של ערים במתכונת יוונית-פוליס,

גשרים שכתוצאה מכך התפתחו קשרי מסחר, השפעה תרבותית חזקה, השפעה בתחום המתמטיקה, ארכיטקטורה, ערים נקראו על שמו(אלכסנדריה) יחסים תקינים אוטונומיה לכוהנים שמרו על מנהגם, בית המקדש הוא מוצא חן בעיני חכמי תלמוד הכוהנים, גייס יהודים לצבאו ונתן להם פטור בשבת. אלכסנדר נושא לאישה אישה פרסית בתקופה של 10 שנים הצליח להטביע חותמו, מת בגיל 33, בערש דווי של אלכסנדר נוצרים שלושה נתחים: בית תלמי (מצרים) ע"פ ספר המכבים, סלווקים(סוריה). יוסף בן מתתיהו מספר את הסיפור המקראי של המפגש בין אלכסנדר לכהן

אחריו במשך 100 שנה ירושלים תחת שליטה בית תלמי ובשנת 199 שינוי מהותי בארץ ישראל, ישראל עוברת לשליטה תחת סלווקים – המלך אנטיוכוס השלישי - טוב ליהודים, מעניק כתב זכויות שבו הוא מעניק כספים לקורבנות בית המקדש, מכיר במעמד הכהן הגדול, איסור להכניס טרפות לירושלים. אנטיוכוס הרביעי – הטיל גזרות חמורות על היהודים יח/2 עמ'62 שלא יקימו את חוקי התורה לא לקיים בריתות, אף ציוה שיקריבו חזיר בבית המקדש. יאסון אחיו של הכהן הגדול, חוניו שנסע לסוריה ושאחיו יאסון חתר תחתיו וביקש את הכהונה הגדולה מאנטיוכוס ורצה ליצור מוסדות חינוך הלניסטיים (גימנסיו), טיפוח תרבות הגוף, הציע להפוך את ירושלים לפוליס דה אנטיוכוס להעניק לירושלים יתרונות של ערים אחרות בסביבה וכך לפתח את קשרי המסחר. באותה תקופה נוצרות שתי מפלגות חסידיים ומתיוונים הם הסממנים שמייצגים את התרבות ההלניסטית.

ירושלים מבית חשמונאים לבית הורדוס

תקופת החשמונאים - מעיר מקדש לבירת ממלכת החשמונאים, ירושלים מבית חשמונאי לבית הורדוס, הקרע בין האחים
משיבת העם מגלות בבל ועד להקמת מדינה חשמונאית, מאז שיבת ציון הייתה ירושלים נתונה תחת שלטון פרסי במשך 200 שנה בתקופה זו נבנה מחדש בית המקדש וירושלים שהוקמה וחזקה הן מבחינה פיסית ומבחינה חברתית, דתית, מוסרית בימי עזרא ונחמיה, הפרסים זיכו את ירושלים במעמד של עיר מקדש (מעמד הכהונה התחזק) ובאופן טבעי חיי העם מתרכזים סביב העיר והמקדש.
גורם חשוב בפיתוח כלכלתה של ירושלים היה בית המקדש החשמונאים עשו מאמצים להדק את הקשר עם יהודי התפוצות בתקופתם גברה העלייה לרגל לירושלים עם עלייתו וחשיבותו המרכזית של המקדש גברה גם השפעתו הכלכלית על ירושלים המקדש נזקק לשירותים ולעבודות תחזוקה ושירותים שונים ובנוסף רוכזו בבית המקדש הון רב מתרומות וכספי הכנסות שונות מלחמת החשמונאים- מפי ספר המכבים יהודה המכבי כובש את ירושלים ומשחרר אותה משליטת בית תלמי והסלווקים

(מתתיהו יוחנן מציע להיות מנהיג היהודים שימנו אותו לכהן גדול ושבניו יהיו יורשיו עד אשר יקום נביא אמת.

כשאלכסנדר מת מותיר את השלטון בידי אשתו אלכסנדרה שלומציון - בניה של אלכסנדרה הורקנוס ואריסטובולוס החשמונאים לפי המסורת הקיימת מגיע לבכור הורקנוס את המלוכה, הם רבו ביניהם על המלוכה אריסטובולוס הציע להורקנוס לקחת את הכהונה ולו המלוכה אך יועצו של הורקנוס אנטיפטאר היצע לו לא להסכים -מלחמת אחים, פומפיוס מצביא הדור שרואה את ריב האחים פוסק לטובתו של הורקנוס ולבסוף **כובש** את ירושלים (הסדרי פומפיוס) וכך **מסתיימת תקופת החשמונאים** העצמאות שהייתה לירושלים נשללת, היהודים חייבים להעלות מס למלך.

התקופה הרומית - תק' בית הורדוס

תולדות העיר בשלטון רומי במשך 200 שנה מאז השתלטות פומפיוס על יהודה בעת ריב האחים החשמונאים ועד זיכוי של מרד בר כוכבא, על רקע שקיעת בית חשמונאי מסתמנת עליותו של **בית אנטיפטאר נציגו של הורדוס**, תחת שלטונה הממושך של רומא ידעה ירושלים תמורות חריפות במעמדה, **שלטון עריץ, נטל מסים כבד, מתקופת הורדוס בימיו הגיעה ירושלים לשיא תפארתה הארכיטקטונית** כשבית המקדש נחשב פנינת הכתר ועד לימי המרד והחורבן. **בהתחלה** עד התבססותו של שלטון רומא **המשיכה ירושלים להיות הבירה המנהלית השלטונית של יהודה** במשך נקבעה **קיסריה עיר הבירה ע"י הורדוס**, בירה מנהלתית אך ליהודים המשיכה להיות מרכז דתי משום היותה עיר מקדש

הורדוס - בנו של אנטיפטר מושל יהודה מקבל תפקיד של מנהיג היהודים, פגע ברגשות העם הוציא מבית המקדש כלים, רצה למצוא חן בעני הקיסרים הרומים הקים לכבודם 3 מקדשים, בנה נשר זהב מעל בית המקדש היה שליט עריץ, אך למרות זאת **העלה את ירושלים ברמה גבוהה ביופייה**, "מי שלא ראה את בית הורדוס לא ראה בימיו.." **בנה בניני פאר טיפח את בית המקדש.** שלטון עריץ, נטל מסים כבד מתקופת הורדוס בימיו הגיעה לשיא תפארתה הארכיטקטונית, במקום ירושלים נקבעה **קיסריה לעיר הבירה ע"י הורדוס**.

שלטון הנציבים

תקופת הנציבים תקופה זו הנה **תקופת הסלמה** ביחסי היהודים עם השלטון הרומי, **ירושלים** הייתה מוקד התנגשויות בין השלטון הרומי ליהודים בעיקר בשלושת הרגלים בעת עלייה לרגל לירושלים

מעמד הכהונה נפגע מהורשה לקניית המשרה, לנציבים הייתה סמכות למנות ולהדיח כוהנים, שלטון תחת חסות רומא, העלאת מסים.

המעמד המדיני - המשפטי של ירושלים במעמד של פוליס בתקופת הנציבים

הסדרי פומפיוס - כיבוש ירושלים בידי פומפיוס הכה קשות את העיר מבחינת מעמדה

המדיני שכן ירושלים הפכה לעיר **החייבת במס לרומא**.

המשטר של פומפיוס ביטל את הלגיטימציה של בית חשמונאי, הוא הנהיג סמכויות אישיות לשליט יהודי מקומי, התלוי בהכרתה של רומא. מעתה מעמדה של ירושלים היה תלוי בהיקף הסמכויות של השליט היהודי שישב בירושלים,

בתוקף ההסדרים **הורקנוס** נתמנה **לאחראי על גביית המסים והעברתם לרומא**,

כיבושה של ירושלים, ההסדרים של פומפיוס, הריסת החומות ובכך הוסרו ממנה אמצעי ההגנה ונשללה חירותה.

הסדרי פומפיוס הקנו מעמד שעבוד ביניים לירושלים לא הפכה לפרובינקא אבל הנציב הרומי פיקח באמצעות נציגיו שלא יעשו מעשים הנוגדים את אינטרס רומא, אמנם ירושלים נהנת במידה מסוימת מאוטונומיה פנימית, המצב החמיר ומעמדה המדיני משפטי של ירושלים נפגע בהסדרי גבינוס.

ירושלים הסדרי גובינוס - חלוקה לפרובינציות, תקנות אלו נועדו לשבור את האחדות הלאומית שהייתה מקור כוח הנפגע במעמדה המדיני משפטי של ירושלים, לפי ההסדר החדש חילק גאבינוס את ירושלים ל-5 פרובינציות, יחידות מינהל קטנות שיטת הפרד ומשול בכך נפגע מעמדה הקודם כמרכז מדיני וארצי למרכז אזורי בלבד.

הסדרי יוליוס קיסר - שינוי לטובה במעמדה המדיני משפטי של ירושלים, ביטל את חלוקת יהודה לסנהדריות, הפחית את מידת השעבוד, ירושלים נשארה לא פטורה מלהעביר מסים אך ניתנה לה אוטונומיה פנימית ורשות לחיות לפי חוקי אבותיהם, הורקנוס נתמנה לכוהן הגדול ע"י יוליוס קיסר.

חורבן בית המקדש

מרד בר כוכבא - בין המתונים לקיצונים בתקופה של הקיסר אדרינוס חורבן בית המקדש ע"י אנטיוכוס - בראשו טיטוס שר צבאו המרד הגדול - בשנת 66 פרץ מרד היהודים בשלטון הרומי, בעקבות הכרזת המרד פרצו קרבות בין המתונים לקיצונים בסיועו של אגריפס שהיה בין מתנגדי המרד ירושלים הייתה מושא שאיפותיהם של המורדים ושל תקוותם הגדולה שהוטבעו ע"ג מטבעות בעקבות דיכוי המרד, חורבן העיר ובית המקדש חדלה ירושלים להיות עיר יהודית.

חורבן בית ראשון - נפל על עבודת פולחן, נשואים לנשים נוכריות חורבן בית שני - שנאת חינם, ריב האחים

מקורות הכנסה של בית המקדש - ב"כתב המינוי" שנתן כורש לעזרא, "כתב זכויות" של אנטיוכוס השלישי ניתנו כספים לצורכי עבודת המקדש, מתן מעשרות ללויים ותרומות לכוהנים לכוהנים - סמכות דתית, מדינית, לשפוט, אספקת מים לירושלים, העברת מסים.

התקופה הביזנטית - יחידה 4 + ממנ 13

ירושלים הופכת מבחינה דתית מעיר יהודית לעיר נוצרית חשובה, והתפקיד שמילאה בהפצת הנצרות,

גידול מעמדה של הבישופות בירושלים, בנטילת הבכורה בהיררכיה הנוצרית, ישיבת היהודים בעיר נאסרה והקיסרים הקפידו על איסור זה.

אדרינוס - היה קיסר שנגזו התמרדו היהודים בשנים 32-35 לא קל היה לו להתמודד עם המרד הזה מפני שהמצביא היהודי באותם ימים **בר כוכבא** הכשיר את הצבא והמרד התמשך, הכעס שהיה לו על היהודים התבטא:

1. הוא ניגש למימוש התוכנית של "**קולוניה**" **נוכרית - עיר מושבה נוכרית לא של יהודים כדוגמת העיר איה קולוניה** במתכונת רומית, אדריאנוס מקים את העיר הזאת בעיקר לחיילים רומים, סוחרים רומים, מלבד עיר כזאת **אדרינוס רוצה למחוק את ירושלים מהיסוד**.
2. הוא **לוקח** את הפרובינציה הזאת שנקראה כל השנים **יהודה ומחלק אותה לשלוש**. כאשר הוא מקים את **איליה קאפיטולונה** הוא קובע על **איסור והרחקת יהודים מהעיר**, בצו הרחקת היהודים משתמשים אחרי כן עוד קיסרים. אדרינוס אף **מתכוון** להקים בהר הבית **מקדש לאל יופיטר**, הוא מצדיק זאת כעונש על התמרדות היהודים (מרד פוליטי)

סיום מרד בר כוכבא

איליה קפיטולינה (ירושלים) הופכת לקולוניה רומאית לאחר דיכוי מרד בר כוכבא. על היהודים חל איסור כניסה לעיר.

יש הסוברים כי העיר איליה קאפיטולינה נוסדה לפני פרוץ מרד בר כוכבא והייתה הסיבה העקרית לפרוץ המרד, אדרינוס ביקש להגשים את תוכניתו בירושלים ולהקים עיר רומית הלניסטית, איליה הוא שם נגזר משמו של הקיסר **איליוס** הדרינוס, היהודים ראו בכך **סכנה** לעצם הקיום הלאומי היהודי. **מעמדה של ירושלים מבחינה דתית?** היא כבר לא עיר יהודית, לא יושבים בה כבר יהודים, גם מבחינת הנצרות היא לא על המפה מפני שהיהודים חסידיו של ישו נחשבים במידה רבה יהודים, סביב זה נוצרות שתי קבוצות:

כנסיית הערלים (גויים) וכנסיית הנימולים

(יהודים).

אחרי צליבתו של ישו הייתה קבוצה גדולה שדגלו בהשקפת עולם שישו ייצג, אדם בשם **שאול פאולוס** הופך מרודף להיות אוהב הוא מתחבר אל הגויים ברחבי האימפריה ומביא להם את הבשורה של ישו הוא מקל את התנאים בכל מיני מצוות דת, כמו לא לשמור את השבת וכד' וכך תהיה המאמינים בישו **בגלל פאולוס** נוצר קרע בין הגרעין יהודי נוצרי לבין הנוצרים הערלים **בפעם הראשונה** נוצרת הבחנה **שהיהודים לא יכולים לשבת בירושלים פטרוס** ממשיכו של פאולוס, **ארכיבשוף בשלב זה מדברים על הנצרות בירושלים**, מבחינה מדינית לא השתנה כלום, רומא נשארה שליטה של האזור.

משנת 324 **קונסטנטינוס המצביא** מוצא עצמו השליט היחיד באימפריה, רומא במצב קשה של סדר בשלטון כל פעם השלטון מתחלף, עד אשר הקיסר **דאקלטינוס** עושה סדר בשלטון הוא מציע להנהיג אוריינטציה יוונית במזרח ובמערב של רומא כאשר כל חלק יעמוד **אוגוסטוס** וכסגן יהיה לו קיסר. בקרב בינו לבין קונסטנטינוס מנצח קונסטנטינוס.

קונסטנטינוס מכריז על הנצרות כדת רשמית, תרומתו הגדולה למרכז דתי בירושלים,

ירושלים הפכה נוצרית, דת נצרות הפכה להיות דת המדינה.

קונסטנטינוס היה פוליטיקאי ערמומי הוא הבין מהיכן יכול לשאוב את המשאבים לממלכה, הוא כורת הסכם עם חבריו ומפרסם הצהרה של התקדמות ממשית ביחס לנוצרים הצהרה זו מעניקה לנוצרים את הזכות להיות בעלי הרכוש נתינו להם הזכויות הבסיסיות הם הופכים לאדני העולם והאימפריה (עד כה הנוצרים נרדפו ע"י השלטון)

קונסטנטינוס נותן גט כריתות לרומא **ובונה לעצמו בירה חדשה ומקומה בקונסטנפוליס** בירת תורקיה,

במקום שבו קונסטנטינוס מקים את העיר שנקראה ביזנטיון ולכן החוקרים קוראים לתקו' הביזנטית.

קונסטנטינוס נתן **מסמך יפוי כח לאפיפיור**. המהפכה השלישית, קונסטנטינוס מחליט להשליט מרכז לדת הנוצרית בירושלים שנה לאחר מכן הוא מכנס **ועידת ניקאה** בהשתתפות 300 בישופים, **ועידת ניקאה** - בנצרות פרצה מחלוקת סביב דמותו ומהותו שלו לישו (האם ישו הוא הבן או האב) בוועידת ניקאה הוחלט על הסוגיה הזאת באותה ועידה נזכרת **ירושלים** מתוך התייחסות מיוחדת והיא נקראת **עריש הנצרות** כלומר ירושלים היא שהצמיחה את הנצרות וזה קשור במינויים אנסטריטיבים כאשר הנצרות הוכרזה כדת המדינה היא הייתה מבולבלת כוון שהיו קבוצות קטנות של כל עיר ניתן לה ממסדיות וכך העיר הראשית של כל מחוז מסוים היא העיר החשובה וכך כל השרים כפופים לאריכבשוף **קיסריה** נקבעה **כבירת הנצרות** כך **הבישוף של קיסריה הוא הבישוף של ירושלים כפוף לבישוף קיסריה** כתוצאה מזה הבישופים של ירושלים ידעו לנצל את מעמד של יותר חשיבות ולא יבואו לעימות עם בישופי קיסריה, מה שעוזר להם זה לא רק ההכרזה שהתקבלה אלא גם התמיכה של הקיסר, מתחילים לצוף בירושלים כל מיני ניסים אך האירוע המרכזי הוא בתחילת בניית כנסיית הקבר, קונסטנטינוס שולח את אימו הלנה עם תפקיד ראשי לחפש ולאתר את כנסיית הקבר הלנה דואגת לערוך מחקר ארכיאולוגי ומוצאים **בחפירות 3 צלבים** כי לפי המסורת הנוצרית ישו נצלב שלצידו היו 3 ליסטים במקום זה מחליטים לבנות את כנסיית הקבר, קונסטנטינוס נותן הוראה לבנות עוד מקומות שלהם יש קשר עם העבר של ישו בונים את **כנסיית הלידה** בבית לחם ועוד אתרים, **ירושלים** הופכת לאטרקציה של **צליינים** הצליינים חוזרים לארצם ומפיצים את המראות של הנצרות,

כל המראות מעניקים לירושלים מעמד מיוחד מבחינת הנצרות, בישופי ירושלים היו שותפים לבניית כנסיות רבות בירושלים ולא הפסיקו להטריס כלפי בישופי קיסריה מתוך העובדה של ועידת ניקאה שירושלים יש מעמד מיוחד בזכות המעמד של עריש הנצרות

הקיסר יוליאנוס - נקרא בהיסטוריה **יוליאנוס ה"כופר"** - בגלל התווית שהדביקו לו הנוצרים יוליאנוס היה גם **מצביא** והוא רצה להחזיר עטרה ליושנה הוא רצה להחזיר את הדת הרומית המוכרת למעמדה הקודם והמרכזי,

יוליאנוס חושב במושגי דת אחרים כדי לבצע את ההפיכה הוא מחפש בני ברית כוון שהוא חושב שהנצרות רעה ופוגעת באימפריה הרומית, הנוצרים בגלל שהיהודים התכחשו לישו היהדות ירדה וקמו נוצרים שקרא לעצמם **ה ורו**. לכן יוליאנוס פנה ליהודים(הקודמים) ואומר להם שהם כמוהו

צריכים להקריב קורבנות ולכן יש להקים את בית המקדש כי כאשר יבנה בית המקדש ויקריבו קורבנות זו תהיה מכה ניצחת לנצרות ולנוצרים היה פחת מהסרת הנצרות בתכתובת בין יוליאנוס ליהודי אנטיוכה כותב להם כי בדעתו **לבנות את בית המקדש** במלא המרץ ושיחזור מהמלחמה עם הפרתים(פרסים) הוא ממנה על ביצוע העבודות את **אולימפוס** שמתחיל בעבודות תשתית, בינתיים יוצא למלחמה עם הפרתים ושם נופל בקרב ולא מצליח לקיים את רצונו.

יוליאנוס "הכופר" קיסר

עקב תפיסתו את הנצרות כמאיימת על האימפריה (היה בעד ריבוי אלים שכפופים לאל עליון בורא עולם, ותמך בהקמת מקדשים לצורך העלאת קורבנות), יצר אינטרס משותף עם היהודים לבנייה מחודשת של בית המקדש. הניסיון כשל, ויש מקורות שונים עם הסברים שונים לכך. לפי מקורות מגמתיים נוצרים ארעה רעידת אדמה, צלב אש נראה בשמיים וצלבים הופיעו על בגדי התושבים (וצלבים שחורים על בגדי היהודים). הטיעון האמין יותר הוא של אמיאנוס, קצין בצבאו של יוליאנוס בעת המסע לפרס. לפי הסבריו, פרצה שריפה ("כדורי אש") ביסודות הבניין אשר שרפה מספר פועלים והביאה להפסקת העבודה במקום. חודש לאחר האירוע נהרג יוליאנוס בקרב עם הפרסים. במקומו עלה לשלטון יוביאנוס שהחזיר את הנצרות לאימפריה

תהליך עלייתה של ירושלים לקדושה : לירושלים כמה שלבים להתבסס :

1. פעולות יוסטינינוס - יוקרה דתית

2. **בישופי ירושלים** שלא ויתרו שלירושלים מעמד מיוחד "ערש הנצרות"

מתחילה תופעת הצליינות(נוצרים) ותופעת עלייה לרגל (יהודים)

הצליינות היא מתן תנופה ליוקרה של ירושלים צליינים שחזרו לארצם והפיצו את

ההתרשמויות וסיפורי נסים

3. **באמצע המאה החמישית** ירושלים זוכה לצמד אנשים שבזכותם יוקרתה של העיר גדל -

אדוקיה הקיסרית והבישוף יובנאליס

הקיסרית אדוקיה שבגלל סכסוך מיוחד עם גיסתה החליטה אודוקיה לוותר וללכת לירושלים ושהתה שם 16 שנה והתמסרה לבניינה הפיסי של ירושלים היא בונה כנסייה, בתי מחסה, שכונה שלמה, היא גם דאגה **לבנות חומה**, אודוקיה יודעת לגייס משאבים **ובונה לבישוף בית מכובד** הנקרא בית הבישוף, היא מטפחת את **פולחן הקדושים**, היא בונה את כנסיית סטפנוס הקדוש שהיה המתיר הראשון,

יחסה של הקיסרית ליהודים – יש ידיעה ודאית על כך שאודוקיה התירה ליהודים להגיע לעיר לא רק בתשעה באב, אלא גם בסוכות – ויש להניח שבשלושת הרגלים. זאת למרות התנגדותו של הנזיר הקנאי מנציבין, בר צומא. יש להניח כי יחס החיובי ליהודים נבע מרצונה לקבל כספים למימון מפעלי הבנייה שלה, אך בר צומא היה מתנגד חריף לפעולה זו והוא פעל בעיר כבשלו, לכן ובסופו של דבר היא קיבלה את עמדתו. מכל מקום אין עדות ברורה על התיישבות יהודים בירושלים בתקופתה.

לצדה של הקיסרית פעל הבישוף יובנאליס הבישוף החזיק בכהונה 38 שנה והצליח להטביע חותמו, יובנאליס אחראי לכך **שכנסיית ירושלים** קופצת מדרגה ומבישופית היא הופכת **לפטרכיה** כלומר לדרגה בכירה בעולם הנוצרי כנסייתי (הפטרכיות -רומא, קונסטנופוליס, אכסנדרה, נטיוכה) כאשר יובנאליס מגיע לכהונתו כבישוף הוא נאמן למסורת שבירושלים, הור רוצה שהכנסייה בירושלים תזכה למעמד כמו של אנטיוכה (כבר לא מדובר על קיסריה) הוא היה פוליטיקאי ערמומי למשל יובנאליס מתפרסם בכך שמוצא דרכו ללב הצאלים(ערבים) מצליח לנצחם ועל כך כמה צעקה גדולה .

בועידת כלקדון בשנת 451 מצליח להשיג רוב שמכיר בירושלים במעמד של **פטרכיה ואז זוכה**

ירושלים למעמד כנסייתי גבוהה

כלומר תוך 130 שנה ירושלים עולה במעמדה החשוב הדתי מעמד יוקרה דתית מצד אחד

הררכיה כנסייתית מצד שני עממי עמדה יוקרתית ירושלים

451 \ פטרכיה

381 \ אם הכנסיות כולן

325 \ ערש הנצרות קונסטנטינוס הופך את ירושלים לעיר נצרות-ערש

הנצרות

שיתוף הפעולה בין יובנאליס לאודוקיה בתחום טיפוח פולחן הקדושים והצליינות.

יובנאליס ואודוקיה **שיתפו פעולה** בקידום **פולחנו של סטפאנוס** הפרוטומארטיר וטיפוח **פולחנה של מרים אם ישו ("יולדת האל")**. בפעולותיהם בכיוון זה רצו להבליט את ייחודיותה של ירושלים ולהדגיש את קדושתה ובכורתה על פני ערים מרכזיות באימפריה. בכך גם **גרמו להגברת הצליינות** לעיר.

הם נתנו לנושא זה פומביות ועידוד רשמי, ויצרו מצב ששרידיהם של סטפאנוס ומרים היו מבוקשים גם מחוץ לגבולות ירושלים.

פולחן סטפאנוס - במקומות מסוימים בירושלים הוקמו אתרים להנצחת זכרו של סטפאנוס, וכן הוקמה **כנסייה על שמו**. כמו כן אודוקיה העבירה שרידים מסטפאנוס לכנסיות בקונסטנטינופוליס.

אין ספק ששיתוף הפעולה הזה תרם ליובנאליס, שכן בכך נוצר הפולחן המארטירולוגי בירושלים, בנוסף לפולחן של ישו, דבר שהוסיף למעמד העיר ובכורתה

יוסטיניאנוס- בשלב מאוחר יותר **יוסטיאנוס** שזכה להחזיר את האימפריה הביזנטית למעמד יוקרתי שלפניו לא הייתה, הוא ידע להתעמת עם אויבה הוא היה צריך **להתמודד עם הפרסים** ובמערב הרומים המאבק היה על תחומי מחייה, כספים, וטריטוריה לבסוף הגיעו להסכם ביניהם ע"י תשלום מס דיפלומטי, **יוסטיאנוס הסכים לשלם לפרסים סכום מסוים מס דיפלומטי** שתמורתו הפרסים היו צריכים לשמור על הגבול בזמן ששילם את המס הוא יכול להתפנות לצד המערבי, אחד המצביאים **בליוס** מצליח לכבוד את קרטגו, יוסטינוס מוצא זמן לא רק לחזק את השלטון אלא גם לעסוק בבנייה (כמו הורדוס, שלמה המלך) בימיו נבנתה הכנסייה הגדולה הנקראת **כנסיית סופיה, כנסיית הנאה (חדשה)** זו הכנסייה היחידה שאינה קשורה בתולדות ישו

פני העיר- בתקופה הביזנטית ירושלים נראתה יפה בזכות הכנסיות שנבנו בה

קיסר יחיד. הוא משנה את שם העיר מאיליה קפיטולינה בחזרה לירושלים. אימו הלנה מסייעת בבניית אתרים נוצרים.

חריגות מאיסור ישיבת יהודים בעיר במהלך התקופה הביזנטית

בתחילת התקופה הביזנטית – למרות הסובלנות, קונסטנטינוס חידש כנראה את האיסור על ישיבת יהודים בירושלים. אלה המשיכו להתגורר כנראה בסביבות העיר וניתן להם אישור לעלות להר הבית כל ט' באב ע"מ להתאבל – ואף זאת בצורה משפילה – ותמורת תשלום.

הנוסע מבורדו 333 - מספר כי בהר ציון היו בעבר 7 בתי כנסת – ואחד מהם שרד – על בית הכוהן הגדול כייפא.

בימי יוליאנוס הכופר 362 – בניין בית המקדש

בימי אודוקיה 444-460 – איפשרה ביקור יהודים בהר הבית לא רק בתשעה באב. היא גם חוקקה חוקים למען היהודים – וייתכן (כך מספר הנזיר בר צומא מנציבין) אלא גם בסוכות – ויש להניח שבשלושת הרגלים.

הלנה אם קונסטנטינוס

פעילותה החלה זמן קצר לאחר שקונסטנטינוס החל לגלות עניין במקומות הקדושים. אוסביוס טוען שהיא קיבלה ממנו מעין ייפוי כח לעסוק בשיקום המקומות הקדושים. להלנה מיוחסת המסורת לפיה היא אשר מצאה את הקבר הקדוש ואת הצלב הקדוש - והיא שבנתה את האנאסטאסיס מעל הקבר הקדוש ואת הכנסייה במקום שבו נמצא הצלב. אופן המציאה מתואר בשני דרכים: ע"י חיפוש מדוקדק באשר למיקום האתר, לרבות תיחקור יהודים! – ודרך אחרת מוסברת בחלום עם התגלות אלוהית שבו סופר לה היכן האתר.

אוסביוס מתאר כיצד היא גילתה אתרים אחרים: מערת הלידה של ישו בבית לחם, המערה על הר הזיתים שבה הרביץ ישו תורה בתלמידיו (שם נבנתה אח"כ כנסיית אלאונה) והמקום ממנו עלה לשמיים (שם נבנתה כנסיית העלייה).

הלנה ציוותה להפוך את איזור אבן השתייה למקום ריכוז אשפה.

החלוקה המינהלית של הארץ:

358 - הארץ חולקה לשתי פרובינציות:

פאלסטינה הראשונה שכללה את צפון הארץ ובירתה קיסריה

פאלסטינה סאלוטריס (המבורכת) שכללה את דרום הארץ ודרום עבר הירדן ובירתה פטרה.

409 - הארץ חולקה מינהלית לשלוש פרובינציות:

פאלסטינה הראשונה ובירתה קיסריה

פאלסטינה השנייה שבירתה סקיתופוליס

הכיבוש הפרסי בשנת 614 - ידוע על עימות בין פרס לבזינטיון **כוסרו השני** מלך פרס נקלע למרד פנימי שמקשה עליו למלוך, כוסרו פונה במכתב לקיסר מרקיסיו ושם מסביר לו את השקפת עולמו ומבקש את עזרתו על המרד הפנימי, **כוסרו משיג ביטול המס הדיפלומטי** תמורת סיוע צבאי וכך משיג שקט.

פוקס איש הדמים איש עריץ שמשתלט על השלטון בתגובה כוסרו אומר שינקום את דמו של מריוס והוא פולש על השטחים שהיו תחת מריוס, מקבלים אותו בזרועות פתוחות, האוכלוסייה היא נוצרית, כוסרו מופתע מהקלות שבה הוא נמצא בתוך סוריה, הוא מקבל שלל רב (במקום המס הדיפלומטי שהופסק, חלק תרמו זהב **וכך חוזרים הפרסים לשערי ירושלים**, באותם ימים **מציע מלך פרס בדרכי שלום לכבוש את ירושלים** אך מי **שמנע** ממנו זה שתי מפלגות : **סיעת ירוקים וסיעת הכחולים**, כוון שירושלים אינה נכנעת, לא רק המפלגות אלא גם נזירים שאומרים כי ראו מלאכים עם חרבות כדי להגן על ירושלים, הפרסים נכנסו לעיר ובמשך 3 ימים **ערכו טווח גדול בעיר**. כעבור 3 ימים הופסק הטווח ועשו סדר באוכלוסייה ואת בעלי המקצועות החיוניים הגלו לפרס כשבראשם זכריה, ביחד עם הצלב האמיתי של ישו, היהודים קיוו שהפרסים יסייעו להם, הנוצרים טענו שהיהודים קנו את הנוצרים השבויים מהפרסים תמורת גיורם, מי שלא יתגייר יוצא להורג כדי להשתלט על הנוצרים בירושלים), **זמן קצר אחרי הכיבוש הפרסים שינו מדיניותם** אחרי שלא היה להם כבר אינטרס בתמיכת היהודים הפנו עורף ליהודים, הנוצרים הורשו לשקם את הכנסיות והמגורים שלהם.

ב 610 נבחר **קיסר חדש הרקיוס** שניסה להתמודד עם האיום הפרסי הוא מגייס צבא גדול ותיכנן להפתיע את הפרסים, כוסרו מוצא להורג, בקרב מצליח להכניע את הפרסים, השטחים חוזרים לבעלות ביזנטיון, במסע הצלב בדרך פוגש את **בנימין מטבריה** שמבקש חסינות על יהודי ארץ ישראל כשהוא מגיע לירושלים הוא פוגש את הנוצרים הפנטים שמבקשים להתנקם ביהודים, הרקיוס אומר שנתן דיברתו ליהודים, בנוצרים אמרו לו שאם ימלא את מבוקשם הם יתפללו לנשמתו וכך ירושלים הפכה שוב תחת שלטון ביזנטיון.

כיבוש ירושלים (אליה קפיטולינה) ע"י הפרסים

לטבלת השוואת כיבושי ירושלים

כוסרו השני בחר לכבוש את ירושלים מהסיבות הבאות:

I. מה שיסייע לו לכיבוש האימפריה כולה.

II. הידיעות על עושרה של ירושלים תרמו לכך.

III. ירושלים שימשה בסיס לפעולות מיסיון בקרב הסאראצנים.

מהלך כיבוש העיר:

המצביא הפרסי מטעם כוסרו השני (ככל הנראה שמו ראזמיזאן) השתדל לכבוש את ירושלים ללא קרב, תוך שכנוע תושבי העיר למוסרה בדרכי שלום.

(קיים מקור, סבאוס, שטוען כי תושבי העיר, בראשם הפטריארך זכריה, שחששו מחורבן

העיר, פתחו בפני הפרסים את שערי העיר, והם הכניסו לעיר חיל מצב קטן. רק לאחר מכן החליטו להתמרד, פגעו בחיל המצב וביהודים – ואז הגיע הצבא הפרסי וניהל מצור על העיר. אין לקבל טענה זו).

15.4.614 תחילת המצור על ירושלים. המצור נמשך 20 יום. היהודים משתתפים במצור ביחד עם הפרסים (אולי בגלל ציפיות אסכטולוגיות לביאת המשיח וכינון המלכות מחדש. ייתכן שזכרונות כורש הפרסי עוזרים בעניין).

בירושלים מפולגים הנוצרים בין הקו המתון והשכלתני, בראשו עומד הפטריארך זכריה, לבין הזרם הקיצוני הסבור כי חומת ירושלים השמימית היא שתגן בסופו של דבר על העיר. הכיבוש - הפרסים טובחים בנוצריי העיר. המספרים שמציינים המקורות על ההרוגים מוגזמים (מעל 60,000 איש). מקורות מגמתיים מספרים כי היהודים פדו נוצרים מידי הפרסים – והוציאום להורג.

הפרסים לוקחים את הצלב הקדוש ומעבירים אותו לפרס (לכוסרו השני). סטראטגיוס מספר על דיווח של תומס הקברן, שסבב לאחר הטבח באתריה השונים של העיר וקבר את גופות הנוצרים.

מעורבות היהודים בכיבוש – אין ספק כי היהודים שיתפו פעולה עם הפרסים, וכי הפרסים קיבלו זאת בעין יפה, כי הדבר שירת את מטרותיהם (חשבו שכוסרו השני הוא ממשיכו של כורש). המחלוקת במחקר היא על מידת המעורבות הפעילה שלהם בכיבוש, במצור ובטבח שנעשה בנוצרים לאחר מכן.

כיבוש ירושלים ע"י המוסלמים

לטבלת השוואת כיבושי ירושלים

המקורות המוסלמים אינם מוסרים על מצור של ממש על העיר. ככל הנראה העיר נכנעה תמורת כתב חסות או כתב ביטחון מן המוסלמים שלא יפגעו בהם. לאחר שקיבלו את כתב החסות פתחו הנוצרים, בראשם הפטריארך פאטרוניוס, את שערי העיר.

על כתב החסות של עומר ראה מטלותקורס ירושלים לדורותיה – מטלה doc.13

כתב החסות של עומר

ירושלים בימי השלטון המוסלמי

מסתמנת עלייה ביוקרתה הדתית גם בעיני המוסלמים, עיר קדושה השלישית אחרי מכה ומדינה בעולם האיסלם, ואל עולי הרגל היהודים והנוצרים שבאו לפקוד את העיר הצטרפו עולי רגל מוסלמים פריחה בבניה של האומה כיפת הסלע ומסגד אל אקצא, עם הכיבוש המוסלמי מצאו בירושלים נוצרים בלבד משום איסורם של הביזנטים על התיישבות יהודית בעיר וזמן מה לאחר הכיבוש ניתנה ליהודים הרשות לשוב לעיר ולהתיישב בה עד שירושלים הפכה שוב למושב ההנהגה היהודית הציבורית והדתית ליהדות ארץ ישראל והגולה. למרות מעמדה הדתי באסלם נעדרה ירושלים חשיבות מדינית, אסטרטגית אמנם בימי הח'ליפים מבית אמיה הייתה ירושלים קרובה למרכז השלטון בדמשק וזכתה ליחס מועדף

כיבוש ירושלים בידי המוסלמים פתח עידן חדש בתולדות בעיר השלטון עבר מידי הביזנטים למוסלמים וסופה כיבוש העיר ע" הצליינים .

בראשית המאה השביעית עולה כוח חדש שלא היה בזירה הפוליטית שמוצאו מערב הסעודית בזמן שהאימפריה הפרסית והאימפריה הביזנטית התכתשו ביניהם ניצל זאת האיסלם יצא לכיבוש וניצח . האסלם נתקל בשבטים שהיו על הגבול באותו זמן היה ארקיוס הביזנטי הצבא הביזנטי הקשה על המוסלמים והמוסלמים שילבו את הכוחות מהמזרח שהיו מול **הפרסים** ואלה שהיו מול סוריה . **הקרב המכריע** הוא **קרב אג'נאדין** בו המוסלמים נוחלים ניצחון והביזנטים מפלה . **הצלחת נגרמה כי לאסלם הכיבוש הפרסי -** לפי השקפת האסלם מחלקים את העולם לשני סוגי **כיבוש** צד של שלום וצד של מלחמה, כיבוש בדרכי שלום כניעת היישוב תמורת כתב חסות או בטחון מהמוסלמים יש רק מוסלמים אמיתיים ונהנים מזכויות של רכוש, פטור ממסים וזכויות אזרחיות האחרים מי שנמצא בעולם המלחמה, בכוח הזרוע הם אנשים שאינם דבקים בדת האסלם ודינם למות אלא אם כן יתאסלמו ואז יהפכו לאזרחי המדינה ולכן הרבה אנשים רצו להתאסלם ואלה שהיו בני הדתות המונוטאיסטיות , להם **מוחמד** מייסד דת האסלם הקצה מעמד מיוחד , כי בהשקפתו הדתית הוא מאמץ את הדת היהודית על כל שלוחותיה כולל דת הנצרות מוחמד בנוסף לכך שהיה מנהיג צבאי, מדיני ודתי רואה עצמו כאחרון הנביאים ולכן האנשים האלה נקראים "**אנשי חסות**" החסות מעניק את הזכות לקיים את דת אבותיהם ולהיות בעלי רכוש , יש להם הגנת הנפש והרכוש אך הם חייבים לשלם מס גולגולת ומס קרקע . על פי הקוראן המוסלמים מצדם היו מחויבים להגן על הקהילה היהודית כל עוד שילמה להם מס גולגולת. ההסדרים שקבע האסלם בעניין מעמדם של בני החסות היו נוחים לשני הצדדים המוסלמים נהנו משירותיהם של בני החסות במסגרת ההסדרים האלו זכו בני החסות לאוטונומיה קהילתית ולחופש דתי ותרבותי שנשלל מהם בימי הביזנטים .

בשנת 638 **הפטריאך** של ירושלים **סופרוניוס** ראה את המתרחש בסביבה , מלחמה וידם של המוסלמים על העליונה הוא מחליט על דעת עצמו **להיכנע** לצבא המוסלמי בזכרו מה קרה בעקבות המצור הפרסי לירושלים, ההרס וההרג לכן רצה להיכנע, המפקד הצבאי שלח הודעה **לחליפה - עומר**, שהוא המחליף ממלא מקומו של **מוחמד** והני"ל הגיע לירושלים וקיבל מסופרוניוס את מפתחות העיר **כסמל כניעתה של ירושלים** , **תמורת הכניעה ביקש סופרוניוס סטטו קוו לשמור על מצב של ירושלים ללא יהודים** ועומר מסכים לתנאים , **ירושלים הופכת להיות תחת שליטה מוסלמית**, המוסלמים שלא היה להם ניסיון בניהול אימפריות אמצו את השיטה המקובלת באותו מקום אליו באו. בימי אנדריאנוס השטח היה מחולק למדינות והמוסלמים קבלו את החלוקה כיבוש ירושלים נעשה תוך כניעת העיר תמורת מתן חסות הכולל איסור על ישיבת יהודים בירושלים, בטחון הנפש והרכוש, חופש פולחן, חובת תשלום מס לכובשים

מצב היהודים – במובנים רבים הכיבוש המוסלמי שיפר את מצבם של היהודים בהשוואה למעמדם תחת השלטון הביזנטי מצבם של היהודים תחת שלטון האסלם היה טוב יותר מתחת שלטון נוצרי, בירושלים לא היו יהודים, בזמן הכיבוש ישנם מקורות מוסלמים שאומרים שהיהודים הורחקו, במקורות הביזנטיים נמצא כי היו יהודים, שהיהודים נתנו עצות למוסלמים וזאת עקב חוסר ניסיונם בארגון המנהלי, היהודים פעלו הרבה בתחום הכלכלה לאור זאת מובן

כי תנאי עומר לא התקיימו, לאחר זמן מה הותרה כניסת יהודית לירושלים והם נעשו **הסינטרים של הר הבית** ב-638 כשעומר היה בירושלים היה בפלמייתו "אל אחבר" הכינוי של "המחבר" אינטלקטואל של אותה תקופה שהתאסלם והיה למקורבי עומר ולקח את עומר **להר הבית** בידעה שזה המקום הקדוש שבעצם היה שם מזבלה רחבה מוזנחת, עומר לקח מהאשפה ושם בשולי גלביה שלו וזה השלב הראשון של ניקוי **רחבת הר הבית** והוא ממנה יהודים שיעסקו בפינוי האשפה באופן קבוע וזה בעצם קירב אותם **להר הבית** והם היו פטורים מתשלום מסים, עומר הקים בית תפילה ארעי מעץ. היהודים מתיישבים קרוב למעיין באזור סילוואן והקרבה לשערי הר הבית **כך חודש היישוב היהודי בירושלים** הקהילה היהודית מתבססת הקהילה מאורגנת ובנויה ממוסדות, בראש הקהילה עומד ה **גאון** שהיה תואר של האיש שעמד בראש הפירמידה המוסדית ונקרא כך בגלל שעמד בראש **ישיבת גאון יעקב** הישיבה הייתה גילגול של מה שהייתה לפני כן הסנהדרין שישבה בטבריה ובתקופה המוסלמית עברה לירושלים זה קושר את עליית חשיבותה של ירושלים הישיבה שונה מיישבות אחרות שהיו בבבל ובאימפריה הפרסית זה לא רק מוסד לימודי אלא עסקו בניהול וארגון והנהגה של היישוב היהודי, השני לגאון היה **אב בית דין**, הגאון היה מנהיג בעל סמכויות לקבוע בעלי תפקידים בקהילה היהודית והוא שאחראי לגייס את המסים, הקהילה שילמה מס קולקטיבי ובשל העובדה שזה באופן קולקטיבי הקהילה יכלה לאשר ביקורם של עולי רגל שהיו פטורים מתשלום מס. הגאון היה פונה לקהילות מחוץ לירושלים ומבקש תרומות על מנת שיסיעו בתשלום המסים של תושבי ירושלים. בגלל היוקרה והכוח של הגאון היה מקור לכוח וסכסוכים בין ההיררכיה

מקור מידע חשוב - הוא **הגניזה הקהירית** ליד כל בית כנסת יש מקום גניזה של כתבי קודש שאינם ראויים לשימוש, אותם הדת היהודית נותנת ערך מיוחד לכל כתב בו מופיע השם המפורש לכן אסור לשרוף אתם אלא לגנוז אותם במקום קבורה.

התקדשותה של ירושלים באסלם - **קבלה זמנית**, בכתבי הקודש נוכל להדוק את הקדושה בקוראן לא נזכרת ירושלים, מוזכרים 2 מסגדים שהקים **מוחמד המקדש המקודש במכה**, **המקדש במדינה ומסגד אל אקצה**, ישנם חלוקי דעות למקום ולמרות שאל אקצה " קיצוני חלק אומרים שזה מושג ולא פיסי מהותי וחלק טוענים שזה פיסי. **בחדוד (התורה שבע"פ)** אנשים אומרים כי מוחמד התייחס באופן אישי לעניין ירושלים והמקדש מוחמד החליט לשנות את הקיבלה - הכיוון שאליו מתפללים לכיוון מכה במשך שנה וחצי הכוון היה לירושלים ולמקדש **2** במסלול הפוליטי הממלכתי ניתן לראות את קדושת ירושלים באסלם **במבני הקודש** - עומר מקים מסגד ארעי **מעוויה**, חליף שהיה איש צבא של אזור סוריה החליט להכתוב את עצמו לכליפה בירושלים בגלל שהיה לה מעמד מוכר דתי (למרות שישב בדמשק) וכך מתיל החיבור הראשוני של האסלם בירושלים ותחילת הענקת חשיבות דתית לירושלים. מצוות החג, בשל סכסוכים **מועביה** ניסה למשוך אנשים שיעלו לרגל לירושלים ולא למכה, מועבייה הוא אבי השושלת

בית האימאים, האומיים הקדישו רבות לנעשה בארץ ישראל ופעלו רבות למען ירושלים בימהם עבדל המלך בנה את " כיפת הסלע " אל ואליד מקים את "מסגד אל אקצה" גם על **הר הבית** וזה מה שמכריע את המחלוקת לחשיבות הדתית של ירושלים (בין מכה ומדינה לירושלים) הזיהוי בין ירושלים לדת האסלם נעשה אוטומטית בגלל מסגד אל אקצה ואז ירושלים מוכרזת כעיר

שלישית מקודשת לאסלם. גם בית המקדש נמצא על הר הבית וגם מסגד אל אקצה, וכנסיית הקבר הייחוד המרכזי של ירושלים הוא בעצם היותה מקודשת ל 3 הדתות האסלם בכיפת הסלע ומסגדיו מנסה לגבור על הכנסיות, מבחינה ויזואלית מהתקופה הביזנטית העיר הייתה מוקד מחלוקת במשך כל השנים וגם בזה ייחודה.

ירושלים בירת ממלכת הצלבנים - יחידה 6

הלך רוח הלהט הדתי של נוצרי אירופה רעיון מסע הצלב שהפך את ירושלים ממשאת נפשם של עולי הרגל למטרה של כיבוש נוצרי שתכליתו שחרור הקבר הקדוש מידי המוסלמים, הכיבוש הצלבני המיט אסון על היישוב היהודי בירושלים. תקופה זו אנו זוכרים ע"פ מקורות צלבנים במאה ה 13 וחלקה ע"פ מקורות מוסלמים (תק' צאלח אדין) גם בתקופה זו כמו בתקופה הביזנטית אין יהודים בירושלים היהודים והלא יהודים סולקו חשיבותה של תקופה זו מפני הרושם שהיא משאירה בירושלים גם מבחינה אדריכלית שבמרכזה של התקופה עומד רעיון מסע הצלב. יש בזה רעיון להשיב לירושלים את מרכזיותה בנצרות להחזיר לה את המרכזיות לנצרות הכיבוש הצלבני הקים ממלכה נוצרית ע"י בירה נוצרית.

הכוחות שפעלו במרחב: הפאטימים, הסלג'וקים, והקיסרות הביזנטית והכוח המניע של רעיון מסע הצלב באמצעות הצלבנים. הסלג'וקים הנם שבטים שקבלו על עצמם את האיסלם ותוך זמן קצר השתלטו על שטחים רבים לרבות המרכז המוסלמי החשוב על בגדד ראש השבט נקרא סולטן. הצלבנים לא מצאו חלל ריק מבחינה פוליטית במרחב פעלו מעצמות וכוחות פוליטיים אחרים שע"י השפעתם שינו סדרי שלטון ומשטר, ירושלים עברה מיד ליד מרשות הפטימים לידי הסלג'וקים מסי פעמים. הצלבנים בניגוד למוסלמים שהשתלטו על ירושלים ללא קרב נאלצו לנהל מערכה קשה וארוכה שהסתיימה בטווח אכזרי של המתגוננים הקיסר של אותם ימים - קומננוס מבקש עזרא מאחיו הנוצרים צבא קטן לפתור את בעיית הסלג'וקים. ובקרב ניקאה נוצחו ע"י הצלבנים.

מסע הצלב

באותם ימים יש קרע בין הכנסייה המערבית לכנסייה המזרחית אורבאן השני חשב שאם הוא יעזור לו זה יעזור לאיחוי הקרע לחזור להיות כנסיה אחת שבראשה האפיפיור הליכה לגנוזה הקיסר קורע ברך לפני האפיפיור מבקש להתפייס מעין כניעה, האפיפיור קיבל את בקשת הקיסר ובועידת קלירמון (בכנסייה שבקלירמון בצרפת) מעלה האפיפיור את בקשת הקיסר הוא מעלה את הצורך לעלות לגאול את הקבר הקדוש כתוצאה מהנאום נענים אלפי אנשים. רעיון שיש בו חידוש אידיאולוגי יש בו קריאה מצד מנהיג הנצרות דהיינו האפיפיור למאמינים ברחבי אירופה לצאת ולהתגייס לגאול את הקבר הקדוש בירושלים.

בקיץ 1096 יצא מסע הצלב הראשון לקריאתו של האפיפיור שישב ברומא אורבאן השני נענו חצי מליון איש, קריאה זו חוללה מפנה גם בהישגי המסע הוא העמיד יותר ממדינה אחת נסיכויות, מסך הצלב הפך במשך השנים דוגמא לעוד ועוד מסעות צלב. המסע מתחיל עם פטרוס ונמשך 3 שנים חוללו קרב קשה הנקרא גזירות תתנ"ו על שום הפרעות והרדיפות שירדו על יהודי מערב אירופה - עולה מושג חדש למסור חיים על קדושת ה'. בקריאתו של אורבאן השני בנוסף לאינטרס הדתי היו גם אינטרסים כלכליים, חברתיים, לחפש שטחי מחייה נוספים. בנוסף התהדקה הזיקה שבין ארץ ישראל והמערב הנוצרי גם ע"י

שליחי הכנסיות שהופיעו בחצרות השליטים כדי לאסוף תרומות ונדבות למען מוסדות הכנסייה בארץ ישראל. **הכיבוש הצלבני** - בחודש יוני הטילו הצלבנים מצור על ירושלים אך העיר נפלה לידיהם רק לאחר מאמץ קשה של חמישה שבועות, הצבא הצלבני שהיה קטן יחסית לא יכול להטיל מצור יעיל על חומותיה הארוכות של העיר ולכן חיפש נקי' תורפה כדי שיוכל לפרוץ את כובד המצור במקומות שקיו לפרוץ, ראשית פרצו גדודים לשכונות יהודיות, השתלטו על הר הבית ושדדו אוצרות כיפת הסלע, החומה הדרומית הובקעה, לפי מקורות הצלבנים יש הבחנה בין חילי הפטימים צבא סדיר שישב במגדל דוד לבין מגיני העיר דהיינו אזרחי ירושלים שהשתתפו בהגנת העיר שכללו גם יהודים שהגנו על חומות העיר.

הבעיות שעמדו בפני הכובשים הצלבניים היו: הבעיה הדמוגרפית שהתעוררה בעקבות דלדול היישוב העירוני והרחקת היהודים והמוסלמים מהעיר וכן מערכת היחסים המעורערת עם הנוצרים המזרחיים אחיהם לדת. תלותם המוחלטת של הצלבנים במשאבים האנושיים והכספיים מתבטאת בין היתר גם במוסדות שכוננו הצלבנים בעיר כדוגמת אלו שהכירו באירופה הפיאודלית. כשמגיעים לירושלים הם עומדים בפני מצב קשה ירושלים היא עיר מבוצרת הם עומדים יחפים ומתפללים סביב החומות ומקווים כי החומות יתמוטטו כמובן שזה לא קורה. הצבא הצלבני קטן יחסית הצלבנים הטילו הסגר על חלקי העיר ואת כל כובד המצור ריכזו במקום בו קיוו לפרוץ את החומות הצלבנים מתארגנים להקים 2 מגדלי תקיפה במשך 3 ימים נערך טבח אכזרי (בערב הכיבוש בירושלים מוסלמים ויהודים) בעת הכיבוש הצלבני סבלו ירושלים ממצור ממושך במשך חמישה שבועות שהחליש והרעיב את התושבים בכך הכיבוש הצלבני דומה לכיבוש הפרסי בטבח האכזרי.

עם הכיבוש הצלבני חזרה ירושלים לשליטת הנוצרים למשך 100 שנה אבל לא הייתה חזרה למתכונת קודמת מימי הביזנטיים צורת המשטר ושאלת אופיו של השלטון בעיר חילונית או דתית עלו לסדר היום למחרת הכיבוש.

יהודים רבים ממגני עיר נהרגו וחלקם ברחו לאשקלון **איסור ישיבת יהודים ומוסלמים בעיר**

נועד כדי לבסס את ניצחון הנוצרים וחסולה של הקהילה היהודית בעיר, הצלבנים נתנו לירושלים אופי דתי בזה שדאגו לסלק את היהודים ואת הלא יהודים סבלו רבות מהכיבוש, ואח"כ לא הורשו לשבת בירושלים ממניעים אידיאולוגיים – כפי שהיה גם בתקופה הביזנטית. כיבושה של ירושלים ע"י הצלבנים היה פחות צריך לעורר תגובה נזעמת וקשה מצד העולם המוסלמי שלמעשה ע"י זה קיבל סתירת לחי משמעותית אך מה שקורה למעשה העולם המוסלמי אדיש למה שמתחולל בא"י ובמיוחד בירושלים.

יחידה 7 - ירושלים בידי האיובים והממלוכים

כיבוש העיר ע"י צבאות צאלח אדין מידי הצלבנים, התקופה הראשונה נקראת תקופת **בית איוב** והשנייה תקופת **הממלוכים**

פלגים שונים מבית איוב לחמו זה בזה לאחר מותו של צאלח אדין, מצבי מלחמה שהומרו לעיתים בבריתות שלום שררו בין האיובים והצלבנים הממלוכים לחמו תחילה באיובים לאחר מכן במונגולים ולבסוף הביסו את הצלבנים. גורלה של ירושלים בתק הממלוכים היה שולי ונמוך. ערכה של ירושלים כאמצעי תעמולה ותפקידה המרכזי בהתעוררות של מלחמת קוד מוסלמית – הגיהאד לשחרור העיר מידי הנוצרים. וכשהושגה המטרה של הרחקת הצלבנים

מארץ ישראל שבה ירושלים להיות שולית מבחינה מדינית ומנהלית, גם בימי השליטים הממלוכים.

כיבוש ירושלים ע"י צאלח אדיו

"חוזה יפו" שנחתם בין המוסלמים לצלבנים על פי החוזה קיבלו הנוצרים מהמוסלמים ששלטו באזור את הזכות לעלות לירושלים ללא נשק וללא תשלום הסלטאן האיובי פקד להרוס את ביצורי ירושלים נוכח הסכנה שהצלבנים עומדים לכבוש את העיר

"חוזה תל אלעגול יפו" שנחתם בין הקיסר לסלטאן מצרים לפי חוזה זה עברה ירושלים למעט הר הבית שנשאר בידי המוסלמים, לידי הצלבנים, תוקף ההסכם היה 10 שנים השתלטות צבאות הפראנקים על ירושלים המוסלמים ויתרו על שליטתם בהר הבית בהסכם שנחתם בין האיובים לבין הפרנקים נפילת ירושלים לידי הממלוכים

נשאלת השאלה מדוע יש אדישות בעולם המוסלמי ? כי יש הטוענים כי 1. קדושתה של ירושלים לא הייתה דבר מובן מאליו על רקע המציאות הפוליטית של המאה ה 11 בזמן שירושלים עברה מיד ליד נתפס הכיבוש הצלבני כעוד שינוי בשרשרת חילופי השלטון שבוודאי לא יאריך שנים תחילה לא הבחינו המוסלמים בייחודו של הכיבוש הצלבני נעלם מעיניהם ההיבט הדתי של המסע הצלב והם ייחסו לו מטרות פוליטיות בלבד אך לאחר זמן התברר שלא מדובר בשלטון קצר ימים וכן התגלה אופיו הדתי של השלטון הצלבני בירושלים. 2. הסבר אחר לאדישות הוא מעמדו הרופף של רעיון קדושת ירושלים באסלם, לא התפתחה תודעה עממית חזקה של קדושת ירושלים חשיבותה המועטה כמרכז רוחני גרמה אף להמעטת יוקרתה של העיר

3. הפילוג במחנה המוסלמי הוא גורם נוסף לאדישות של העולם המוסלמי, הממלכה הפאטימית (הנחשבים לשיעים) הסלגוקים(סונים) כוח נוסף החליפים שממנים מושל סולטאן. יש חוקרים שאומרים שהנושא עולה במסעי הצלב בספר שבחי את ירושלים משבחים ומהללים את ירושלים **זנגי הנסיך** (שליטה של מוסול) מחפש מעין נסיכות משלו והוא הראשון שמעלה את נושא ירושלים ואת העלבון שנגרם לאסלם ע"י הכיבוש הצלבני העובדה " שאל קוץ" נמצאת בידי הנוצרים הכופרים **זנגי** תובע את עלבוננו של העם המוסלמי הוא משתמש במושג **גיהד** – **מלחמת קודש** נגד אובייקט דתי הוא מדבר על חידוש מצווה בסיסית מהקוראן שזה הגיאד. ואז הוא יוצא לתקוף את **אדסה** המקום הראשון שכבשו הצלבנים לנקום בצלבנים הוא רוצה ליצור ליכוד כוחות המוסלמים. מסע הצלב חולל מצ... הכיבוש לזנגי מעורר תגובה של התארגנות מסע צלב נוסף, פעולה ותגובה (מסע הצלב השני לא זכה לשום הישג) זנגי סולל את הדרך יוצר לו נסיכויות משלו ע"י כיבושים וכאשר הוא נרצח הוא מעביר את הטריטוריה לשני בניו, לבן אחד את אזור עירק ולבנו השני **נור אדין** את אזור דמשק (נור אדין קרוב יותר מבחינה גאוגרפית לצלבנים, נור אדין הופך את עניין הגיהד לתעמולה שתשמש אותו מבחינה פוליטית מדינית וזאת בגלל המטרה ליצור אחדות, **החידוש הוא בכך** שזנגי ונור אדין הפכו את הגיהד למדיניות שיטתית לתעמולה המשמשת אותם לצרכים פוליטיים. אותו יעד שמביא לסילוק הצלבנים מירושלים ע"י אחדות וכוח, בצורה שיטתית ביותר נור אדין משתדל להלהיב את הציבור שהוא שולט עליו, הוא מצליח באופן הדרגתי להשתלט על אזור סוריה המערבית ולאט לאט גם על החלק המזרחי שאחיו קיבל. והנתינים הפכו לנתיניו (בממלכה הצלבנית המלך

ונתיניו עסקו בשוד וביזה הם היו רגילים לפשוט על מצרים) בשנת 69 המלך והנוצרים פלשו למצרים והמלך במצרים החילט שהוא לא עובר על כך בשתיקה, שליט מצרים פונה לעזרא למלך נור אדין לקבלת עזרא, נור אדין שולח לו צבא שבראשו עומד **צאלח אדין** הצלבנים ששומעים על הגיס הזה חוזרים הביתה הפטימים מקבלים את צאלח אדין בזרועות פתוחות הוא נעשה לאיש הבכיר המפתח במצרים בשנות ה-60 כאשר שיירה עשתה דרכה ממצרים לכוון צפון הצלבנים מתנפלים עליה ולוקחים את כל האוצרות ולרוע מזלם הייתה אחיינתו של צאלח אדין דבר שהצריך תגובה בלתי נמנעת מצד צאלח אדין באותה תקופה מת נור אדין, צאלח אדין רואה עצמו יורש עצם טבעי של נור אדין עקב האמנותו למדינותו, צאלח אדין ממשיך במדיניות הגיאד והביאה לשיאה צאלח אדין דאג להיות בקשרים ולכתוב למטיפים גדולים במסגדים הוא שולח את בנו לתקוף אזור צלבנים ו**בקרוב חיטין** זהו מהלך ששני הצדדים נגרים אליו מבלי תכנון נפגשים שתי הצבאות זה כנגד זה גם הכנסייה מתגייסת לקרב עם נשק סודי – הצלב האמיתי (שהוגלה מסי פעמים), הצבא הצלבני מכיל 5000 אבירים על סוסים שהתקשו בחום הכבד **בקרוב זה הצלבנים נוחלים מפלה מיוחדת והמוסלמים נצחון**

קרב קרני חיטין – כיבוש ירושלים

בשנת זו נוצרה סיטואציה שצאלח אדין לא יכול היה להשלים עימה ואשר חייבה אותו להגיע לעימות עם הצלבנים. אנשי נסיכות עבר הירדן הצלבנית ערכו התקפות שוד על תושבים בשטחים בשליטת צאלח אדין ועל שיירות עולים לרגל למכה. היתה בכך פגיעה רבה ביוקרתו של צאלח אדין – והציבור המוסלמי דרש תגובה. צאלח אדין הגיע עם כוחותיו לפעולה בנסיכות עבר הירדן, ושם פקד על בנו לתקוף את שטחי הצלבנים ממערב לירדן למטרות שוד וביזה, דבר שהביא לקרב הגדול בקרני חיטין. הקרב נערך ב-4.7.1187. הצבא הצלבני הושמד ברובו: 1,500 פרשים וכ-15,000 רגלים. המלך הצלבני (גי דה ליזיניאן) נלקח בשבי וכן גם "הצלב האמיתי" (שנלקח לשדה הקרב כדי לעודד את הלוחמים).

המשך כיבוש הארץ – המוסלמים ניצלו את נצחונם בקרב קרני חיטין ומיהרו לכבוש שטחים נוספים בארץ. במהלך יולי ואוגוסט 1187 כבשו את מרבית ערי הארץ. בספט' נכבשה אשקלון והצבא המוסלמי פנה לכיבוש ירושלים.

כיבוש ירושלים ע"י צאלח אדין

לטבלת השוואת כיבושי ירושלים

בעיר הצטופפו כ-60,000 איש – מהם 40,000 פליטים שהגיעו לעיר (כולל מלכת הממלכה סיביל, בתו של בלדווין הרביעי). כיוון שמרבית הצבא והמלך נשבו או נהרגו בקרב חיטין, הפיקוד בעיר עבר אל מפקדי המשנה של מסדר ההוספיטאלרים ולפטריוארך היראקליוס. את הפיקוד על העיר קיבל **באליאן ד'איבלין** שהיה נצר לשושלת אצולה ומקורב למשפחת המלוכה. הוא דורש ומקבל מעמד של אדון העיר – ובכך מניח את היסוד לשלטון חוקי חדש. כיוון שיש בעיר רק שני אבירים, הוא מסמיך לאבירות בני אבירים ובני בורגנים – צעד בלתי רגיל. קבוצה זו מהווה את שלד הפיקוד על העיר.

25.9.87 – כוחותיו של צאלח אדין רוכזו בחלק הצפוני כדי ליצור מאמץ ממוקד לפרוץ את החומות משם. הצלבנים הספיקו קודם לכן להרוס את כנסיית סטפאנוס. לנוכח מצבם הנואש החליטו הצלבנים (בראשם **באליאן**) להיכנע והחלו לשלוח משלחות מו"מ לכניעה, אך צאלח אדין לא הסכים לכניעה כי רצה כיבוש צבאי – כפי שכבשו הצלבנים את ירושלים ב-1099. רק לאחר איום כי יילחמו עד טיפת דמם האחרונה ואיום להרס המקומות המקודשים לאיסלאם נאות צאלח אדין לקבל את כניעתם.

2.10.87 – הצלבנים נכנעים (לאחר כ- 12 יום). הושגה פשרה שתושבי העיר ייחשבו כשבויי מלחמה והם יוכלו לפדות את עצמם: 10 דינר לגבר, 5 דינר לאשה ו-2 דינר לילד. נוצרה עקב כך בעייה לפדות את העניים הרבים בעיר ולכן כ- 15,000 עניים הובלו בשיירות לערי האיסלאם. יצויין כי הפטריארך היראקליוס העביר את אוצרות הכנסייה לצור ולא השתמש בהם לפדיון השבויים. יציאת הצלבנים מהעיר ארכה 40 יום. בעיר נותרו רק הנוצרים המזרחיים. למחרת הכניעה הוסרו כל הצלבים מעל גגות המסגדים לשעבר והם טוהרו. גם פעמוני הכנסיות הורדו מראש הכנסיות. כנסיות ומנזרים הוסבו לבתי תפילה ובתי ספר מוסלמים. האפיפיור אורבאן השלישי מת מצער ויורשו גרגוריוס השמיני קרא לחזרה בתשובה – אך לא לצעדים צבאיים.

ירושלים בשלטון המוסלמים האיובים

למחרת הכניעה הופכת ירושלים לעיר מוסלמית. הצלבים הוסרו מגגות המסגדים והם טוהרו והוחזרו לתפקידם. כנסיות ומנזרים לא נהרסו – אלא הוסבו לבתי תפילה ולבתי ספר למוסלמים. היהודים חוזרים לעיר – ראה דיווח של יהודה אלחריזי ב- 1216.

אחרי התבוסה בקרב חיטין, סאלח אדין נאלץ לצאת לכיוון ירושלים במטרה להשיב את הכבוד המוסלמי שהצלבנים לקחו, ולכן הוא טוען שהוא ישחרר את ירושלים בדם ובאש, מחל משא ומן לכניעת של הצלבנים, צאלח לא ממחר בירושלים היו הרבה עניים צאלח אדין נכנס לירושלים, הנוצרים שפדו את עצמם היו משוחררים ויוצאים הוא מחזיר את הצביון המוסלמי, הוא מטהר את המסגדים בהר הבית ומחזירים לייעודם הקודם, הוא לא הורס ולא פוגע בכנסיית הקבר, לא רוצה להתסיס את הנוצרים להתארגנות למסע צלב נוסף להצלת כנסיית הקבר, צאלח אדין מעודד תעמולה לירושלים שמעודדת עלייה לירושלים (שבחי את ירוש) כך הוא מגדיל את האוכלוסייה הוא גם מזמין את הקהילה היהודית לגור בירושלים **זאת מדיניות המוסלמים – החזרת היהודים, ועם הביזנטים היהודים מסולקים נפילת העיר ע"י צאלח אדין דומה גם לכיבוש המוסלמי לא בקרב אמנם יש מצור אך הנתניות עוברת לידי המוסלמים הצלבנים בניגוד למוסלמים (שהשתלטו על ירושלים ללא קרב) נאלצו לנהל מערכה קשה וארוכה שהסתיימה בטבח אכזרי של המתגוננים, עם הכיבוש הצלבני חזרה ירושלים לשליטת הנוצרים למשך מאה שנים בשני פרקי זמן (1187-1099, 1229-1244) אבל לא הייתה חזרה למתכונת הקודמת מימי הביזנטיים, צורת המשטר ושאלת אופיו של השלטון בעיר -חילוני או דתי - עלו על סדר היום כבר למחרת הכיבוש, ההתלבטויות בקרב הצלבנים מתבררות בבחירת שליט חלוני חלש ירושלים הנקרא- מגן הקבר הקדוש לצדו נבחר פטריאך לא קיצוני מידי, קמו מסדרים צבאיים שנועדו להגן על עולי הרגל כך מתנו את כל ההתנגדויות דבר חשוב שעושים הצלבנים הוא גירוש היהודים והמוסלמים מהעיר נשאר רק 2000 איש בעיר השליטים עמדו בפני בעיה בניהול העיר עקב המשאבים הדלים.**

הישגיו של הכיבוש הצלבני – העיר הפכה למוקד צלייני בינלאומי

פני העיר: זוכים לאיורים רבים, שווקים כנסיות ומנזרים שהוקמו **בתקופת הצליינות חזרה ירושלים להיות מרכז צליינות נוצרי בינלאומי** זרם צליינים ועולי הרגל תורמים גורם חשוב להכרת ירושלים בתקופת הצלבנית

1. ע"פ הסטוריון עליית האסלם הביא לחציית העולם לשניים למתיחת גבול בין העולם הנוצרי והעולם המוסלמי בעקבות הכיבוש הצלבני התבטלה התופעה הזאת חלק גדול מהערים האיטלקיות הופכות למעצמות ימיות ומסחריות.

2. הצלבנים יצרו משטר פיאודאלי, נוצרו מוסדות שחלקם נשאר עד היום, תקופה שהשאירה חותם.

3. תופעה של מזכירים שעסקו בתכתובת

4. אחד התרומות של הצלבנים בתחום הבנייה נחנכה כנסית הקבר המשוחזרת כדוגמת כנסית הקבר שנבנתה ע"י קוסטנטינוס, המלכה אלכסנדרה בנתה שוק מפואר מקורה, שוק של העיר העתיקה, כנסיות צלבניות בצפת בנו את הכנסייה הגדולה ביותר הוסבה כיפת הסלע לכנסיית מקדש האדון ומסגד אל אקצא למקד שלמה

5. הצלבנים מייצגים מבחינה דתית את הכנסייה הלטינית הרומית מערבית.

השוואה בין הכיבוש המוסלמי לבין הכיבוש הצלבני

ככיבוש הצלבני- סבלה ירושלים ממוצר ממושך במשך חמישה שבועות מצור שהחליש והרעב את התושבים לעומת זאת **הכיבוש המוסלמי** עבר בלא קרב או מצור שכן תושבי ירושלים נאותו לפתוח את שערי העיר בפני הכובשים המוסלמים.

הצלבנים ערכו טבח אכזרי במתגוננים תושבי העיר, הדם ניגר ברחובות ערמות גויות נערמו ברחובות לאחר הכיבוש גרשו הכובשים הצלבנים את תושבי ירושלים המוסלמים והיהודים, השתלטו על רכושם ובתייהם והפכו מסגדים ובתי תפילה לכנסיות, לעומת זאת יחסם של **הכובשים המוסלמים** לאנשי ירושלים היה שונה בתכלית, המוסלמים העניקו לתושבי העיר חוזה-אמ"ן " שהקנה להם תמורת המס שהתחייבו לשלם את בטחון הנפש והרכוש וחופש פולחן הדת ובשלב מאוחר יותר התירו ליהודים לשוב לעיר.

הצלבנים יצרו הרס רב בעיר לאחר הכיבוש ולעומת זאת לאחר **הכיבוש המוסלמי** נהנתה

ירושלים משיקום מהיר ומתנופת הבנייה המרשימה -----

מפלת הצלבנים בקרב חיטין מידי **צאלח אדין** הייתה מכה מוחצת לשלטונם בירושלים בעקבות תבוסת חיטין המריצה את המערב לשוב ולשלוח מסעי צלב נוספים כדי להחזיר את השלטון הנוצרי צלבני בירושלים. נפילתה של ירושלים בידי צאלח אדין – העיר נמסרה על מגש כסף אך בעצם זה כיבוש וזה גרם צער בעולם הנוצרי וכולם מתארגנים למסע צלב שלישי לאחר נפילת ירושלים ע"י צאלח אדין מתארגנים באירופה **מסע הצלב השלישי** מלך צרפת וקיסר גרמני מקימים צבא ויוצאים למסע צלב גדול כדי להחזיר את א"י ואת ירושלים לנצרות מה שקורה שבמהלך המסע הקיסר טובל במים הקרים מקבל שבץ ומת והצבא מתפזר. מי שכן הגיע היה רצוד לב ארי ומלך צרפת הם הגיעו **לעכו** שם נערך קרב והצלבנים ניצחו והשתלטו על עכו ומלך צרפת חזר לצרפת ואז נשאר ריצרד יצר רצועה של שטח שנהפכה לממלכה צלבנית שנייה, ריצרד מגיע עד לטרון ומכנס ישיבת מטה, נשאלת השאלה את מי ישיבו בירושלים אם יכבשו אותה? ואז הוחלט **לא לכבוש את ירושלים** ואז מתחיל משא ומתן בין 2 מצביאים ונערך הסכם **חוזה יפו** בהסכם צאלח אדין מכיר בכיבושיו של ריצרד וכל הרצועה הופכת באופן רשמי ממלכה צלבנית שנייה. גם עניין ירושלים יש הסכם: לנוצרים מותר לעלות לירושלים כצליינים (מטעמים דתיים) אמנם לא חייבים לשלם מס כניסה אך חייבים להיכנס מבלי נשק יש הצבעה על כך שהעולים יהיו עולי רגל בלבד ההסכם ל 3 שנים 31 חודשים, ההישג

של ריצרד גדול כי בכל זאת ניתן היה לנוצרים להיכנס לירושלים מבחינה דתית וגם הקים מחדש ממלכה צלבנית שנייה

בהסכם יפו הושגה הכרה בכל הכיבושים של ריצרד וזוהי הזדמנות לכונן מחדש את הממלכה הצלבנית השנייה ובירתה עכו.

מסדר- ארגון של לוחמים שנמנים עם חבורה מסוימת המקבלים עליהם תקנון ומשמעת של מי שעומד בראשם הם נועדו לתפקידים מסוימים מכוון שהמטרה הייתה דתית ועם הכיבוש התחדשה עלייה צלבנית נוצרו צרכים בעקבות התופעה . אנשי המסדר ליוו את האנשים בדרכם מפני שודדים . המסדר הטמפלרי מטרתו לטפל , לאכסן , ולסעוד צליינים .

מסע הצלב החמישי - מסתיים בכישלון , בלחץ האפיפיור פרידריך השני מסכים להיפגש עם מלך ירושלים ונושא את בתו של מלך ירושלים לאשה , 1220 פרידריך השני מפליג לחופי א"י ומתחיל מגעים עם מלך מצרים המו"מ מובא לידי כך **שנחתם חוזה תל אל עג'ול יפו** , מלך מצרים מעביר לידי פרידריך את ירושלים לבנות ולבצר ולעשות בה כרצונו הסייג הוא הר הבית , המסגדים נשארים בשליטת המוסלמים החוזה ל 10 שנים ו 10 חודשים בין התנאים יש : 1 נוצרים יכולים לעלות להר הבית אם באמת יש להם כוונות דתיות כנות . 2 . במקרה של סכסוך בין נוצרי למוסלמי הדין ע"פ המשפט המוסלמי . היו הרבה בקורות על הסכם זה משני המחנות , למרות הבקורת וחסר היציבות ההסכם לא הופר , במשך הזמן היו הרבה מסעות צלב .

המשותף בין הצליינים למוסלמים הוא רעיון מלחמת הקודש הרעיון הזה הוא שהצית את התגובה המאוחרת של המוסלמים ובכלל כלומר כל פעם משהו אחר למשל הצלבנים יצאו לשחרור הקבר הקדוש , המוסלמים שחרור ירושלים "אל- קוץ" מידי הכופרים הצלבנים , את ההישגים של רעיון הגיהד יש לא רק מבחינה רעיונית דתית אלא גם מבחינה אחדות לאומית תוך כדי הקדשה של מלחמת הקודש רוצים להשיג את האחדות הפנימית שבלי זה לא ישיגו את המטרה שלשמה הם יוצאים . הרעיון הזה הוא שהצית את התגובה המאוחרת של המוסלמים ובכלל , למשל אצל המוסלמים שחרור ירושלים אל קוץ מידי הכופרים הצלבנים את ההישגים של הרעיון של הגיהד , יש לא רק מבחינה רעיונית דתית אלא גם מבחינת אחדות לאומית . השליטים הצלבנים בראש מעיניהם איך לתגבר את האוכלוסייה בירושלים למשל . האוכלוסייה המעטה זה הדבר שמדרבן את המנהיג נחמיה הפחה שבא לבנות את עיר אבותיו ואחד הפרויקטים שלו זה תגבור האוכלוסייה של ירושלים ע"י כך שציווה את כל האוכלוסייה בפרוורים שמחוץ לעיר לעלות לירושלים . הצלבנים למשל הזמינו את הנוצרים המזרחיים המקומיים שסולקו לפני המצור והכיבוש ע"י המושל הפטימי שלא רצה שיהיה לו גייס חמישי בעיר , שהיא נכבשה בידי הצלבנים הם הזמינו אותם לחזור לירושלים . תופעה אחרת צאלח אדין לא נגע בכנסיית הקבר לרעה מכוון א. חשש שזה יגרום להתנכלות העולם המערבי להחזיר את ירושלים , 2 . מתוך התחשבות בצד השני הוא הבין שיש לכבד את הנוצרים ולא להתעלם מהם .

מי היו הממלוכים – את הממלוכים משוים לפאודליזם , כלומר יש קשר ונאמנות אישית בין האדם לאחר שהוא בדרגה בכירה יותר . הוא נשבע לו אמונים ומבטיח שייתן לסניור עצה טובה וסיוע . ממלוכ = עבד אך לא בדרגה הנמוכה , מבחינה חברתית לא ניתן להעביר את התואר .

שיטת איסוף הנערי-חיילים נקראה דירשמה- הנערים מועברים לדת האסלם והופכים אותם לחייל מובחר והם נהיים המשמר האישי של הסולטן.

החיפוש אחר חיילים מקצועיים ומוכשרים הפגיש את השליטים המוסלמיים עם בני הגזעים התורכים, השליטים נהגו לשכור חיילים שכירים צעירים שניתן לעצבם, סוחרי העבדים לא נתקלו בקשיים במציאת שכירים חיילים וזאת מאחר שאנשי הערבה ראו ברכה לשלוח את בניהם לארץ רחוקה, מצד אחד ירד מהם נטל כספי להאכילם ומצד שני קיבלו מהסוחרים מזומנים מה גם שקיוו שמצפה לבניהם עתיד טוב יותר, **הנער הצעיר שהובא לארצות האסלם הוצע למכירה כממלוח כלומר משועבד, עבד מקנה כסף שיוכשר להיות חייל.** הזכות לרכוש ממלוח ניתנה רק למנהיג המדינה ולקצינים בכירים. **ייחודם** של הממלוחים: א. כושרם הגופני, ב. בשל רקעם הפשוט החשיבו הממלוחים את החברה האיסלמית כנעלה ויוקרתית בשל העובדה שקלטו אותם לדתם. ג. הם היו נאמנים ללא סייג לאדון שקנה אותם, חניך אותם ושפדה אותם מבית הספר ד. לממלוחים לא היה קשר עם המקומיים, חסרי משפחה ולכן תמיד היו זמינים להענות לכל קריאה צבאית.

לממלוחים היו 2 סכנות 1. הסכנה הצלבנית 2. הסכנה המונגולית, בשל התכונות האישיות שלהם שהם היו לוחמניים ומיומנים. המונגולים מאיימים לפלוש לא"י ואז הממלוחים יוצאים נגדם. **בקרוב בעין גילוב-הצבא הממלוחי** גובר על הצבא המונגולי, העובדה שהממלוחים נצחו הם הפכו למגיני האסלאם הם קבלו להיות אלה שאמורים להתמודד ולגונן על המדינה בפני הצלבנים, הם לא מחוללים שינויים מבחינה מנהלתית, הבירה והשלטון ממוקמים במצרים. בירושלים המושל מתמנה ע"י הסולטן ומקבל ממנו ולהשאיר את ירושלים מפורזת שיש לכך 2 יתרונות. 1. שהצלבנים גם אם יכבשו אותה לממלוחים יותר קל להלחם ולדחות אותם. 2. לא כדאי להם כי לא יוכלו להחזיק בה כי אין לה חומות.

מבחינה דתית יש לירושלים מעמד חשוב כי יש לה מעמד 3 באסלם, הממלוחים תרמו לעניין הדתי בירושלים את הבנייה נאפיין בתק' הממלוחים הם בנו מה שהיה נחוץ באותה עת זוהי בנייה עירונית אין לתת שאיפות לפאר. הייתה להם שיטת שילוב של קשתות ואבנים יש להם אבן שחורה או אדומה סה"כ יש הזנחה בירושלים כשיש צורך להשקיע בירושלים, ירושלים לא בראש סדר העדיפות. בגלל הטופוגרפיה של ירושלים הם לא מצאו בא עניין מדיני או צבאי לא בנו דרכים הם רק רצו להגן על ממלכתם מפני האיום הצלבני ומביא את הנוצרים לבקש **שביתת נשק—כניעה הכניעה נעשית בהסכם מיוחד שהנוצרים יוכלו לעזוב את המקום על נשקם. הוא דואג לקיים את הבטחתו ולא מחסל את האנשים שעזבו ובכך משיג יתרון פסיכולוגי שזוכרים כי הוא מקיים הבטחתו, בהמשך מצליח לגרש את הצלבנים מא"י ועכו ואז המדינה מתפנה לחלוטין מהנוצרים הלטיניים והמערבים (בירושלים יש עדיין נוצרים מזרחים) כלומר: **הממלוחים קנו שם של גיבורים בגירוש הצלבנים והגנת האסלאם.****

לירושלים- עד 1370 המושל החילוני של העיר היה חייל פשוט, לאחר מכן מדובר באדם בדרגה גבוהה שהתמנה על ידי הסולטן **נאטר-** משרה דתית האדם שיש לו את האחריות על הרכוש של הר הבית (חרם אל שריף) הוא מקבל הרחבת סמכות ונהיה לא רק אחראי על החרם של ירושלים אלא גם של חברון, הוא אשיות חשובה יותר מהמושל החילוני מאחר והוא משכיל וגם איש דת, במסגרת תפקידו אחראי גם על הווקף, יש לו שליטה כלכלית והוא יכול לעזור למוסדות ואנשים הזקוקים לסיוע. לעומתו המושל החילוני הוא איש חיצוני שמתמנה על ידי הסולטן ורוצה להחזיר לעצמו את ההוצאה שלו, ולכן מטיל מסים הוא לא אהוד על הציבור כי הוא מתאכזר

לאוכלוסייה . בגלל שהמושל לא היה אהוד הממלוכים רצו לחבר את שינהם יחד בכך לחזק את השלטון ולייעל את הפיקוח . **הממלוכים פעלו יותר בצד הדתי**- כי הם הרגישו יחס מיוחד לירושלים ולאסלם כי כמי שהתאסלמו הם הרגישו צורך לבטא את הכרת התודה למעשיהם הם רצו להשאיר חותם לכך שהתאסלמו ולכן הם נמרצים בתחום הדתי . מאחר שהממלוך לא יכול להוריש את רכושו לצאצאיו הם השתמשו בשיטת הווקף כדי לעקוף את החוק ע"י כך שבנו מוסדות דתיים והקדישו את רכושם לווקף במסגרת ההקדש ביקשו שהבן ינהל את המוסד ויקבע לו משכורת וכך סידרו כלכלית את ילדיהם . וגם שאף אחד לא יוכל לקחת את הרכוש מהווקף **הקדש**- מסירת רכוש, בניין נכסים, לגוף ניהולי דתי ולצרכים דתיים . עד סוף השלטון הממלוכי **מערכת המים** של ירושלים קורסת, כי לא תחזקו את המערכת ירושלים הסתמכה על מערכת מים שנבנתה בימי הרומים בתקופת הממלוכים תושבי ירושלים סבלו ממחסור ממים ולכן הובילו מים על חמורים וזה היה מסורבל יותר

יחידה 8 – ירושלים בתקופה העותמנית

העותמנים ממוצא תורכי ומכונים כל על שם השבט הסלגוקים הם התפתחו והתרחבו באזור מצרים וספחו גם שטחים שנשארו בידי הביזנטים ולחצו על קונסטנטינופוליס, העותמנים שמים קץ לאימפריה הביזנטית צרים על קונסטנטינופוליס וכובשים אותה ואז העיר נקראת איסטנבול כיבוש ארץ ישראל בידי העותמנים חולל תמורות גדולות בירושלים, כמו הקפת העיר בחומה לאחר שנים רבות של שלטון שוקע ומנוון שלט בירושלים כוח עולה ומשגשג שנקט יוזמה בפיתוחה, הנהיג בה ממשל תקין זו **תק' זוהר**. מבחינות רבות השלטון העותמני זהה לקודמו השלטון הממלוכי, שלטון של אימפריה מוסלמית שמרכזה מחוץ לארץ ישראל. אך שלטון זה הביא גם שינויים ותנופה בבניה ובפיתוח כשהבולט הוא " אולם משכנסה האימפריה העותמנית לתקופה ממשוכת של שקיעה וניוון הדבר השתקף גם בהידרדרות המצב בירושלים. החומה התורכית"

האסלם משתדל לשנות את פני העיר, קמו מסגדים וחלק גדול דומה נבנה ע"פ החזית הכנסייה, את ההשפעות האלו רואים גם בכיפת הסלע בירושלים העותמנים יורדים דרומה פוגשים את הממלוכים ובקרב ליד אלכסנדריה שמים קץ לשלטון ההממלוכי לאחר 30 שנה ירושלים עוברת לידי העותמנים **הכיבוש הוא ללא קרב** העיר עברה מיד ליד השינוי בירושלים הוא משמעותי ולטובה, המשטר העותמני הוא ריכוזי, מרוכז בידי הסולטן שישב באיסטנבול שמכונה " **השער העליון**", הווזיר הגדול יד ימינו של הסולטן ומתחתיו מערכת של פקידים בעלי דרגות שונות. האימפריה מחולקת למחוזות בראש כל מחוז יש מושל והערים הסמוכות כפופות למושל, **ירושלים** כפופה למושל בדמשק יש לה מושל חילוני שמתמנה ע"י השער העליון ובידיו מופקדים גביית המסים שלום הציבור לרשותו עומד משמר של ניצורים –משמר ממלכתי ההבדל בינם לבין הממלוכים שהם נקנים בכסף ועוברים הכשרה אך מגויסים מאזור הררי קרוב לא כמו

הממלוכים שנאספו מרחוק. **ההשפעות** הרבה שטחים בשליטת העותמנים ושם משאירים חותמם, הרבה עדות התאסלמו והצטרפו לחב' העותמנית השלטת ונוצרה חברה מעורבת מבחינה דתית, היו גם נישואי תערובת, 100 השנים הראשונות הם **שנות זוהר** שאר הזמן יש כיוון הידרדרות מהירה, לירושלים מתמנה מושל (בתק הזוהר) ע"י פי תכונות האישיות ולפי כישוריו אחרי תקי הזוהר המינוי ע"פ המחיר שהאדם הציע המחיר הגבוה נבחר ואז מי שנבחר רוצה להחזיר הוצאותיו ע"י מסים, המשטר העותמני דואג למנות לצידו משרת **קאדי-שופט** משרה דתית לקאדי יש סמכות לבלום את המושל כל מסמך שיצא מהשער העליון הועבר העתק לקאדי בירושלים. מתוך כבוד הקאדי שומר את כל המכתבים במזכירות בהר הבית והצטבר חומר ארכיוני. ההפרדה בין תפקיד מושל לקאדי כדי ליצור הפרדת סמכויות **בעניין ירושלים-ירושלים** נכבשת ע"י סלים הראשון אך האשיות המזוהה עם השינוי לטובה שחל בירושלים היה בימיו של

סולימאן הגדול - מידת הערכה יש לסולימן לירושלים ניתן להשוואה לתקי הממלוכים שהעיר הייתה חרבה ללא חומה. סולימן 1. בונה חומות חזקות ומבוצרות שעומדות עד ימינו, באמצעות החומות נעשיית אבטחת האוכלוסייה

2. הוא מקבל את המסורת שירושלים היא עיר השלישית בקדושתה 3. משפץ את כיפת הסלע, טיפח את עליית של החא'ג עלייה למכה ודאג להבטחת השירות מפני שודדים. 4. בענייני דת-דאג לפתח מקומות הטהרות מקומות מים זורמים, 5. העניק בתחום הכלכלי -דאג לשקם ולבנות שווקים בירושלים לכל סחורה היה שוק משלה הסוחרים חברו ויחד שלמו להקמת שער בשווקים. כלומר פריחה כלכלית

היהודים- הנשק שהיה בידי היהודים הוא האיום לעזוב את העיר וזה אומר שהעיר תתרוקן ולא יהיה מי שישלם מסים כי האוכלוסייה המוסלמית לא שלמה מסים. היהודים שלמו מסים באופן גלובלי גם אם התמעטו התושבים וזה הכביד על הקהילה נוכח מצב כזה נאלצו היהודים להתלונן על מושלים מסוימים והסולטנים התערבו לטובתם

בתקופה המוסלמית השדרים היו יוצאים מירושלים מספרים ששם קשה וכך אספו כספים להחזקת ירושלים את השליחים ציידו באישור מיוחד שמסמיך אותם לאסוף כספים בהמשך שחל שינוי וזה הפך לתביעה כלומר האחרים שלא נמצאים בירושלים אמורים לתמוך בקהילה בירושלים, מתחלה תופעה שנקראת **אבלי ירושלים**- שהיו עסוקים רק בתפילה על חורבן הבית וקוננו על החורבן ולכן קראו להם אבלי ירושלים צ הם תבעו תרומות כי הם הרגישו שהם מתפללים גם להצלחת האנשים שצריכים לשלם להם תמורת נתפילה ואז התפתחה שיטה חדשה **תופעת מגבית החלוקה**- החלוקה כמגבית מתקיימת ברחבי הקהילות היהודיות ברחבי אירופה לתלמידי ישיבה כל אחד מהקהילות העורף רוצה לתמוך באנשיה בירושלים בהתחלה כל אחד גייס כסף ונתן לכולל ששיך לו לקהילתו ומאחר שזה לא עבד טוב כל המגביות התאחדו וועדה שהוקמה חלקה את הכספים בהתאם לדרישה הועדה ישבה **בזילנה** וניהלה רישומים כשהגיעו הכספים לקהילה הם הקימו גוף פיננסי בנקאי הם ביקשו לשמור על רכושם של האנשים האמידים ושלמו לאותו אדם אחוז מהרווח כפי שמתנהל היום בבנק ואז הכסף הועמד לטובת כל הקהילה אך לפעמים המסים היו כבדים והקהילה לא יכלה לעמוד בכך ובלחץ המושלים ואז היו צריכים להלוות כספים עם נטל ריבית גבוה, הקהילה מצאה עצמה בחובות ואז נחלצו לסייע יהודי עיר הבירה היהודים שישבו באיסטנבול הם הקימו ועד פקידי קושטא

שנטל על עצמו את ניהול עניני הכספים מרחוק וחלקם עבר לירושלים ושם ניהלו את העניין וזה הציל את הקילה מאובדן.

יחידה 9 – ירושלים מחדשת פניה

בעקבות ההתיישבות הציונית נוצר טיפוס חדש של יהודי עולה וכן השקפה היסטורית מיוחדת ציונית מובהקת והם נזקקו לאיך מבחינים בין היהודים שהיו בירושלים ליהודים החדשים הם המציאו את המושג **הותיקים** מכונים – **היישוב הישן** העולים נקראים היישוב החדש וישנה הבחנה ברורה בניה ההסטריונים הציונים שיבחו והללו את היישוב החדש ולישוב הישן לא פרגנו הוא נתפס בצורה שלילת כאנשים שלא למדו מקצוע

תקופת היישוב הישן, **גובר העניין של המעצמות הזרות – אנגליה, גרמניה צרפת ורוסיה - בעיר הקודש** המעצמות ניצלו את התרופפותו וחולשתו של השלטון העותמני ואת יוקרתה של ירושלים כמרכז צלייני חשוב, כדי לתבוע אפוטרופסות על המקומות הקדושים לנצרות וכך להגביר את מעורבותן בעיני ירושלים, מדיניות סו הביאה לתנופה של בניני ציבור, כנסיות ועוד

ההישגים של היישוב הישן-

1. **הגידול הדמוגרפי** ממצב של מיעוט נוצרי ורוב מוסלמי היהודים הופכים 118- 111 להיות רוב המכריע בעקבות העליות לארץ ומספרם גדל
2. **הארגון-** כל מוסד בקהילה היהודית ביישוב הישן חיפש דרכים לפעול, ניהול הקהילה **הספרדית** שונה מניהול הקהילה **האשכנזית**. מנהיגי הספרדים מנהלים על בסיס טהור גם שפנו לבקש עזרה מאנשים עשירים_הולנד איטליה(רכושם מגרוש ספרד, הבקשה הייתה **כהלוואה** והתחייבות להחזיר תוך פרק זמן כולל ריבית בהנהגה הספרדית לא חשבו כי יש לאפשר לכל אחד להגיע לירושלים אלא רק אנשים אמידים כי העניים יהפכו לנטל עליהם. המנהיגים האשכנזים רצו שיבואו כל היהודים על מנת להגדיל את האוכלוסייה במשך הזמן גייסו כספים כדי לבנות בתים לאנשים. הייתה **בקורת קשה מצד המשכילים** שבאו ממערב אירופה הביקורת הייתה שלילית את הבנות לא לימדו, מבחינת המבוגרים מעטים היו בעלי מקצוע, האוכלוסייה הלמדנית –תלמידי הישיבה-הם אנשים בטלנים וחיים מחלוקה בישיבה יש הירכית חלוקה והתלמיד מקבל מעט מאד הועדה התרעמה גם על ההפליה בין העדות האשכנזית והספרדית כי מכספי המגבית הספרדית מקבלים אחוז קטן ואחוז גדול ניתן לאשכנזים לבדוק את מצב הקהילה היהודית וכן ביקורת על חוסר המקצועיות של האנשים והאפטיות
3. בנייה מחוץ לחומות- המגורים מחוץ לחומות היו חשופים להתנכלויות ושווד הלא יהודים בנו מבנים לא קהילתיים, הביוב עבר בחוץ, ובשל כך פרצו מגיפות
4. הייתה התארגנות וקביעת תקנונים לא כל אחד יכל לרכוש קרקע אלא רק אזרחים עותמנים חלק גדול מהיהודים לא היו כאלה, החליטו על הקמת שכונה וזה תוכנן לפרטים, המפעל הראשון שהיה מחוץ לחומות היא **משכנות שאננים** –מונטיפיורי, האנשים שהסכימו

לגור שם חיו שם ביום ובלילה חזרו לישון בתוך החומות כי החיים בחוץ לא היו בטוחים, **השכונות** נבנו בצורה מעגלית סגורה כדי ליצור בטחון, **היישוב הישן הניח את התשתית לירושלים החדשה בבניה מחוץ לחומות** ממערב התחילו לצמוח שכונות שהוו את העיר החדשה, את הישוב הישן מאפיינת שמרנות ואת הישוב החדש מאפיינת מודרניזציה **ההשכלה-** אצל היהודים החלה במהפכה הצרפתית על מנת לקבל זכויות הם התפתו להבטחות ויצאו ללמוד נטשו את היהדות ולבסוף לא קיבלו זכויות אך זה דחף אותם ללמוד ולהשכל היהדות האורתודוכסית נחרדה מהתופעה של ההשכלה כי הם חשבו שמי שילמד לימודי חול יעזוב את היהדות ולכן הם החרימו את המשכילים, תופעת ההשכלה במזרח אירופה שונה היהודים מתעניינים בעיקר בעבר היהודי לומדים עברית החיפוש להשכלה נותנים ביטוי בהיסטוריה היהודים וכך מגיעים **לציונות** וזה ההבדל בין האורתודוכסים לבין יהדות המזרח אירופה גם בירושלים האורות ודוכסים התנגדו לחדשנות וללמדנות מתוך ההתנגדות של החוגים השמרנים יש תופעה שהיא מבחינת אירוניה כי למרות התנגדותם הם מבינים שאין להם ברירה ומקימים מוסדות משלהם, הקהילה ניסתה למצוא פתרון ליהודים כמו **חובבי ציון** יהודי רוסיה נרדפו תחת המשטר הצרי כתוצאה מהרדיפות והפוגרומים נוסד יעד שמטרתו הייתה לקנות אדמות בארץ ישראל ולהשיב עליהם את האנשים ששרדו את הפרעות, חובבי ציון מצאו אדמות באזור השרון ושם קמו המושבות הראשונות האנשים הם אנשי היישוב החדש הם מתפרנסים מייגע כפיים הם פרודקטיבים בשונה מהישוב הישן שהיה אפטים חובבי ציון הניחו את היסודות וההמשך היה **ההרצלינות-** היהודים ממערב אירופה לא קיבלו את הרצל ואלו במזרח אירופה קיבלו אותו בזרועות פתוחות המפגש עם חובבי ציון היה יעיל וטוב והם כיונו אותו שמדינת היהודים תקום רק בארץ ישראל וכשהגיע לביקור בארץ בירושלים הבין שישנה בעיה כי הסולטן לא יותר על המגדים בהר הבית והאפיפיור לא יותר על הכנסיות ולכן מן הראוי שגם ליהודים יהיה מקום תפילה מוגדר והעיר העתיקה תיהפך לקריית שלום לכל הדתות המונותיאיסטיות אך השכונות ממערב יכולים להיות היסוד לעיר הבירה למדינת היהודים ואכן חזונו של הרצל התגשם.

יחידה 10 ירושלים בתק' המנדט 1917-1947

שלושים שנות המנדט מכיבוש הצבא הבריטי ועד החלטת האום על חלוקת ארץ ישראל בסוף 1947 בתק' זו **ירושלים הייתה מרכז שלטוני** של ארץ ישראל, בתק' המנדט ירושלים זירת מאבק בין יהודים לערבים, העיר נמצאת בתודעת שתי תנועות לאומיות – התנועה הלאומית הערבית והתנועה הציונית. ירושלים תפסה גם מקום בכל התוכניות המדיניות שהועלו כפתרון לסכסוך שנתגלע בין הערבים ליהודים, הניהול העירוני המשותף של תושבים ערבים ויהודים בהתערבות שלטון המנדט. מורכבותה של בעיית ירושלים עשתה את העיר לסלע מחלוקת בכל תכנית לפתרון מדיני של שאלת א"י, היותה עיר בירה גרמה לה להיות זירת התנגשות בין שני העמים ובינם לבין השלטונות.

ירושלים עוברת אחרי הכיבוש הבריטי שהיו לו תוכניות רחבות לגבי האזור שלהי השלטון העותמאני מכונה ע"י הבריטים " **החולה על הבוספרוס**" בהתערבות אנגליה שכנעו את מוחמד עלי לפנות את השטח הכבוש ולעבור חזרה למצרים. כשהבריטים הגיעו לירושלים הכריזו עליה

כבירה וזה קשור ליחס המיוחד של הבריטים כלפי ירושלים, הם שלחו משלחות מחקר לירושלים. וגם הבעיה היהודית קרובה להם- החזרת היהודים למולדתם. הם עוזרים לפנות את האשפה ופעלו לסיוע ושיקום עירונית תוך זמן קצר סוללים כיבויים מעבירים מים לירושלים באמצעות משאבות והתייחסו לעיר מבחינת התכנון והבינוי, הקימו 40 שכונות יהודיות מעבר למה שהקימו הישוב הישן-חדש אחד הכללים החשובים שהבריטים קבעו הייתה בבניה שחייבים לבנות באבן בלבד וזה על מנת לשמר את הבניינים לדורות כשעוסקים **ביחס הבריטים** לירושלים לעומת **היחס ההפוך של השלטון העותמני** של הזנחה והתעלמות הבריטים הביאו רכבת ואמצעי תחבורה, חבי חשמל, והפכו את העיר למודרנית ב1922 הגוף הבינלאומי "**חבר הלאומים**" האום העניק לבריטניה את המנדט כלומר יפוי כוח לנהל את ענייני המדינה לפרק זמן ועל הבריטים לחנך ולהכשיר את האוכלוסייה המקומית ללמוד איך לנהל את ענייני המדינה בכוחות עצמם בד"כ המנדט ניתן ל49 שנים אנגליה נתקלה בבעיה כבר בהתחלה כי היו כמה דתות באותם ימים צמחו 2 " ממשלת בריטניה רואה בעין יפה רעיון להקמת בית לאומי לעם היהודי... " הבהלה מפני המושג הנ"ל הייתה מסירת ... לידי היהודים ההשפעה של ירושלים כמרכז- זה חייב את התנועה הציונית על מוסדותיה להעביר את המוסדות שלהם מיפו לירושלים ואז מוכרחים להתייחס אחרת לירושלים, הקמת מוסדות חינוך אוניברסיטה, בצלאל החשיבות שירושלים מקבלת מתבטאת במחנה הפלסטיני הערבי בגלל ניוודי האינטרסים המנדט הבריטי עומד חסר אונים מול העימותים הבריטים נוקטים בשיטה מיוחדת כשנוצרת בעיה הם מקימים ועדה שלפניה מופיעים נציגים משני הצדדים כתוצאה מהיריבות האידיאולוגית הרבה דברים בעלי רקע דתי הפכו להיות אידיאולוגים כמו הסכסוך סביב הכותל. הערבים נכסו לעצמם אזורים גם שלא היו מקודשים להם ופירשו זאת כעניין דתי על מנת לספח עוד אזור כמו הכותל.

הוקמו 2 ועדות לעניין סכסוך ירושלים העיקרים זה **ועדת פיל 1937-** הרקע ראשיתו במרד הערבי, שביתה מוחלטת בתחום הפעילות הציבורית במחאה על הגידול והעלייה של יהודים לא"י ב, כך מנעו מיהודים לעלות לא"י כתוצאה מכך מינו את לורד פיל לעמוד בראש הועדה שחקרה את נסיבות הסכסוך שבין היהודים לערבים ולמציאת פתרון לבעיה, לורד פיל הגיע למסקנה כי הסכסוך לא ניתן לפתרון ומסקנתו שצריך לחלק את הארץ בין שני העמים החלוקה לפי האוכלוסיות ומקום מושבם בנוגע לירושלים היא תישאר בריבונות הבריטים-המנדט כוון שהם צריכים לדאוג לאינטרסים של כל הדתות, התוצאה - היהודים מקבלים את פסקת הועדה אך הצד הערבי שולל את החלטת הועדה ואז ההחלט והם באים לאו"ם ומבקשים להחזיר את המנדט במאי 47 מפנים את ישראל.

אספקת המים

נושא אספקת המים לירושלים לבית המקדש ולמפעלי הבנייה של שלמה קשור להתרחבותה של העיר בתקופת ימי המלוכה. הרחבת שטח העיר וגודל האוכלוסייה לא היו מתאפשרים ללא פתרון מתאים לבעיית הספקת המים שכן ירושלים נודעה במבנה הטופוגרפי כעיר הררית. אספקת המים הייתה המפעל החשוב ביותר להתפתחות וגידול העיר סביר להניח שבימי שלמה קשה היה להסתפק רק בימי **מעייין הגיחון**

ואכן הספקת המים לבית המקדש ולמערכת המבנים שבנה שלמה על הר הבית התבססה על **בורות חצובים בסלע**. בורות יחיד פרטיים לצריכה אישית ובורות רבים לצריכה ציבורית, שיטה אחרת - אגירת מי גשמים **בברכות** אגירה גדולים מי הברכות שימשו בעיקר לרחצה, כביסה, השקיה תעשייה ומלאכה ואילו **מי המעיין** והבורות שמשו בעיקר לשתייה. (ברכות שלמה, ברכת השילוח שקיבלה מים ממעיין הגיחון, ברכת אל חמרה, ברכת בית חסדה המוזכרת בברית החדשה ועוד)

בתקופת החשמונאים התפתחה שיטת **אמות מים**

מעייין הגיחון שימש כספק מים יחיד במשך זמן רב עד אשר הומצאה השיטה של אגירת מים בברכות אגירה ובבורות חצובים בסלע בכל התקופות הגיחון היה מחוץ לחומות העיר ומעבר המים התאפשר תודות **למפעל פיר וורן** כדי להוליך את המים אל תוך העיר הקימו תושבי העיר מפעלי הספקת מים תת קרקעיים [פייר וורן - מערכת של חפירות, נקבות ופירים המאפשרים שאיבת מים מבלי לצאת מחומות העיר, זהו מנהרה שהובילה מעין גיחון פנימה לעיר היבوسی, קושי נוסף בהבטחת הספקת המים לירושלים הקדומה נבע מהיות מעיין הגיחון בכך שהוא מעיין פועם הפולט אחת לכמה שעות מים ומאלץ לתכנן את תפיסת המים הנפלטים, את האגירה

והשימוש בו. פיר וורן היה מפעל שאפשר תנועה בתוך מנהרה מוגנת בעיר אל מקום שאיבת המים אנשי דוד חדרו אל העיר דרך ה"צינור".

במהלך השנים נתגלו עוד מפעלי מים הקשורים לגיחון - **נקבת חזקיה** חזקיה שחצב את נקבת השילוח המובילה מים מגיחון לתוך בריכת אגירה גדולה בעיר-נקראת **בריכת השילוח**, הנקבה שהייתה מוגנת ובלתי פגיעה בזמן מלחמה ובזמן שלום העבירה אל כל המים הגחים מהמעין אל ברכות אגירה בעיר הברכות נמצאו בתחום המבוצר של העיר.

תעלת השילוח - שלושת מערכות אלו שימשו עד חורבן העיר בסוף ימי בית ראשון תעלה זו נמשכת לאורך המדרון המזרחי של עיר דוד מחוץ לתחומה המבוצר, מהמעין לברכות אגירה תעלה זו שמשה בו זמנית להעברת עודפי המים לברכות האגירה ולהשקאת חלקות עיבוד. זהו מפעל מים נוסף

שלושת מערכות אלו שימשו עד חורבן העיר בסוף ימי בית ראשון
מי הגיחון והמים שנאגרו בברכות ובבורות שמשו את ירושלים במשך דורות רבים (גם בתקופרתית ובתו' ההלניסטית).

רק בשלהי תקופת החשמונאים בימיו של הורדוס לא הספיקו ברכות ואמצעי הגירת המים, החלו להוביל מים לירושלים ממרחקים באמצעות אמות מידה בשלהי תקופת בית שני הגיעה ירושלים לשיאה בהתרחבותה והן במס' התושבים. בתקופת זו לא הספיקו המים שהגיעו מהגיחון והיה צורך להביא לעיר מים ממעיינות ממרחקים ע"אמות מים - אמות מים ניזונו ממי המעיינות שלאורך קו פרשת המים של הר חברון, "ברכות שלמה" היו לב המערכת, שתי אמות הוליכו מים לברכות שלמה ושתי אמות יצאו מהברכות לירושלים ברכות שלמה ניזונו ממעיינות ומי גשמים לסיכום ניתן לומר כי בת' בית שני ירושלים הייתה עיר בעלת מקורות מים ומתקנים מגוונים להספקת מים, העיר נהנתה מאספקת מים סדירה ממעין, בורות ברכות אגירה ואמות מים פעמים רבות סופקו צורכי מותרות כמו מזרקות המים בארמונו של הורדוס.

בתקופה הממלוכית בתקופה הממלוכית מערכת המים קורסת, ירושלים מסתמכת על מערכת מים שנבנתה ע"י הרומאים, חלק מהמערכות פתוחות וצריך לתחזק אותם, בתקופת זו לא השקיעו במערכות מים תושבי ירושלים סובלים ממחסור במים עד כדי שמביאים מים ע"י חמורים. קיבלה ירושלים את מימיה ממקורות שונים: בורות אגירת מי גשמים, בריכות אגירה ציבוריות, מעיין השילוח - תפקידן של הנשים היה הבאת המים. המושלים הממלוכים בקשו להביא מים גם ממרחק ולכן תקנו את אמת המידה הקדומה המוליכה מים מעין חרוב דרך ברכות שלמה אך הם לא כ"כ הצליחו בחידוש האמה התיקונים התכופים הם עדות לחולשת שלטונם באזור ירושלים, חשובים במיוחד הם התיקונים שנעשו בימיהם של הסלטאנים אלנאצר מחמד וקאית באי.

בתקופת המנדט הבריטי - לבריטים יחס מיוחד לירושלים, ותוכניות לפיתוח הם מבצעים פעולות עירוניות, מעבירים מים לירושלים באמצעות משאבות

לאחר הכיבוש הבריטי הוחמר מצב אספקת המים לירושלים והוזנחה האספקה בתקופה העותמאנית. הבריטים ביצעו פעולות טיהור המים והניחו צינורות ברזל שהובילו מים במקום צינורות חרס. במערכת החדשה הוזרמו מים בעזרת משאבות מונעות בכוח דלק ישירות לבתי התושבים שלא כבעבר שהמים הוזרמו לבורות ובריכות אגירה, מאזן המים השתפר הופעלה

מערכת מים שהזרימה מים ממעינות ראש העין לירושלים ובכך נמצא פתרון מלא לבעיית אספקת המים לעיר, הייתה זו מערכת מהפכנית בגישתה שהעבירה מים מאזור לאזור אחר בארץ

מעמדו המיוחד של הר הבית

ליהדות – יחידה 1 עמ' 31

גולת הכותרת במפעלי הבנייה של שלמה שבזכותו הייתה ירושלים לעיר קודש ולמרכז דתי לאומי של הממלכה והוא שביסס את רעיון בחירת העיר ובית דוד כ"י האל. בית המקדש נבנה בגורן היבوسی שבה ציון בו הקים דוד מזבח לה', בית המקדש שהוא מקום משכנו של ה' ובין כתליו שוכן ארון הברית – סמל הפולחן של בני ישראל העיר אשר בחר בה ה' והיא בירת ממלכת ישראל, מדגיש את הקשר המשולש של בחירת ירושלים, המקדש ובית דוד המקדש הוא המקום אליו פונה העם לבקש ישועה בעת צרה.

דף אינטרנט מצ"ב

העלייה לרגל-

יחידה 2 עמ' ז'-פתח דבר

יחידה 3 עמ' 53 (הקיסרית אודוקיה –אפשרה עלייה לרגל לא רק בתשעה באב)

יחידה 4 עמ' 86 – במאה השישית תקופת הנצרות

יחידה 5 עמ' 59, 71, 99

ממך 12

העלייה לרגל תופעה שבמרכזה עמדו ירושלים ובית המקדש **הכרה מובהקת בקדושתה ובמעמדה המיוחד של ירושלים כמרכז לאומי ודתי העלייה.**

בימי **בית ראשון** הייתה העלייה לרגל **למקדש שלמה**, אך העלייה הייתה מצומצמת ומטרתה **פולחנית בעיקרה**

ומראשית תק' **בית שני** טופחה העלייה לרגל ותפסה מקום חשוב בחיי האומה והמקדש. 1. הייתה אירוע חשוב ביותר החיי העם, מצד אחד היוותה מפגש חברתי בעל עוצמה שתרם לליכודו של העם והביא לגיבוש המחשבה וההוויה של האומה העלייה העשירה את חוויותו הדתיות והלאומיות וחדשה את זיקתו של היהודי ללימוד תורה. מצד שני זאת הייתה הזדמנות לאותם זרמים חברתיים ורוחניים שרוחו בימי בית שני לעשות נפשות בקרב העולים החדשים ואכן מרביתם של האירועים הפוליטיים החשובים קשורים בהר הבית ובירושלים. אחד הדברים שיחדו את ירושלים בימי הבית השני וביטאו את מרכזיותה של ירושלים בחיי העם היהודי הייתה העלייה לרגל אל בית המקדש מוקד עלייה לעם היושב בארצו ושמפוזר בתפוצות. מרב המקורות – התלמוד וספרו של יוסף בן מתתיהו, חיבוריו של פילון האלכסנדרוני, והספרות הנוצרית, וכן מכתובות על קברים שנתגלו בירושלים מעידים על עולי רגל שעלו לרגל לירושלים ושהו בה בשנותיהם האחרונות. התורה מטילה חובה על כל זכר מישראל לעלות למקדש שלוש פעמים בשנה בשלושת הרגלים אבל מאחר שבפועל לא תמיד יכלו לעשות זאת ולקיים את הפסוק, פירשו זאת במובן שיש לראות את פני ה' ומכאן חובת הקרבת קורבנות **מבחינה זו ירושלים זכתה להיות גורם מאחד מלכד ומעורר התפעלות, כשחזרו העולים לבתיהם הפיצו את סיפורי תהילה על העיר.**

העלייה לרגל הייתה גם מקור השפעה על **חיי הכלכלה** ועל המסחר בימים הסמוכים לרגלים ובכלל. הביאו עמם כלים מתנות ותרומות רבות לבית המקדש, כבר בימי נחמיה קיבל העם על

עצמו במסגרת האמנה לממן את פעילותו השוטפת של המקדש בין היתר תרומה קבועה "שליש השקל", התרומות והמתנות העשירו את אוצרות בית המקדש. העלייה גם הגבירה את הביקוש והצריכה של מצרכי מזון, בהמות, ועוד העלייה לרגל שימשה גם אמצעי לקישורו של העם מחדש למרכז מהתפוצות ולטיפוח ההכרות והידידות בין בני העם.

בימי עלייה לרגל חלו פעמים רבות מהומות נגד המלכות כי עצם התכנסותם של המונים אפשרה מרידות.

העלייה לרגל ליהדות הפזורה הייתה ביטוי מובהק לרחשי ליבם של יהדות פזורה ולחשיבות ירושלים ובית המקדש זיקה זו נבעה על אף ריחוקם ופיזורם ראו בני הגולה את עצמם כחלק בלתי נפרד מהאומה היהודית ושותפים מלאים לגורל אחיהם במולדתם בעלייה לרגל לירושלים יוחד רעיון המשולש של בית דוד. בגלל ריחוקה הגיאוגרפי של העיר מהתפוצות שמנע מרבים לעלות אליה לרגל הפכה ירושלים לנושא געגועים ומשאת נפש.

במאה השישית:

פני העיר: זוכים לאיורים רבים, שווקים כנסיות ומנזרים שהוקמו בתקופת הצליינות חזרה ירושלים להיות מרכז צליינות נוצרי בינלאומי זרם צליינים ועולי הרגל תורמים גורם חשוב להכרת ירושלים בתקופת הצלבנית

בתקופה הזאת ירושלים הפכה להיות מרכז עלייה לרגל מפי תיאור של עולה לרגל צליין נוצרי נמצאו בירושלים במאה השישית לתקופה הביזנטית אתרי צליינות חשובים שהפכו

למוקדי משיכה לצליינים:

כנסיית הקבר

כנסיית ה"נאה" – הכנסייה החדשה של הולדת האל-מרים הבתולה אמו של סופיה הקדושה - בימיו של יוסטיניאנוס הפכה כנסיית פילאטוס שבארמון הנציב לכנסיית סופיה הקדושה שם נשפט ישו ע"י פילאטוס.

הר הבית נתקדש בעיני הנוצרים מפני שלפי אמונת הנוצרים בקרן העופל שם ניסה השטן לפתות את ישו היא פינת המקדש וכנסיית הפרובאטיקה-המקום שבו התכחש פטרוס לישו, עמוד ההצלפה

בריכת הפרובאטיקה שהיא בריכת בית חסדא - אשר בה ריפה ישו את המשותק ושאת מקום זה מייחסים כמקום לידתה של מרים. וכן כנסיית השילוח. כנסיית סטאפנוס, מקומות קדושים בעמק יהושפט ובגת שמונים. בהר הזיתים – כנסיית האלאונה והמקום שממנו עלה לפי המסורת ישו השמימה. מסעות הצלב

בתקופה הביזנטית הותר ליהודים לבוא לירושלים רק פעם בשנה בתשעה באב

ירושלים משכה גם עולי רגל מוסלמים – מסתמנת עלייה ביוקרתה הדתית גם בעיני המוסלמים, עיר קדושה השלישית אחרי מכה ומדינה בעולם האיסלם, ואל עולי הרגל היהודים והנוצרים שבאו לפקוד את העיר הצטרפו עולי רגל מוסלמים פריחה בבניה של האומה כיפת הסלע ומסגד אל אקצא,

עם הכיבוש המוסלמי חל שינוי בהשקפת העולם הנוצרי, מירושלים שלמעלה, הרוחנית לירושלים שמטה, הממשית, עיר של בניינים וחומות בידי המוסלמים, בהדרגה החלו עליות

למקומות הקדושים היו שביקרו את העיר בדרכם למכה לקים את מצוות החגי', ליד כיפת הסלע, היו עולים שנבצר מהם לעלות למכה וכתחליף עלו לירושלים, היו שעלו לירושלים כדי לקיים נדר שנדרו או כדי להתפלל במסגדים שעל הר הבית, האמונה שתחיית המתים תחל בירושלים הביאה מוסלמים לעלות לקבורה שיחים בתקופה המוסלמית רשאים היהודים לעלות לרגל לירושלים בכל ימות השנה

מושגים לבחינה

נקבת השילוח

מפעל מים שהקים חזקיהו מלך יהודה במסגרת הכנותיו למרד באשור – הפיתרון המושלם לניצול מרבי של מי הגיחון ואגרתם. הנקבה מעבירה את כל המים מן המעיין אל בריכות אגירה בדרום מערב העיר. הבריכות נמצאו בתחום המבוצר – מערכת ביצורים חדשה של חזקיהו. בכתובת שנחקקה בסלע בסמוך לבריכת השילוח, בקצה המנהרה, מתוארים בצורה דרמטית מלאכת החציבה והמפגש באמצע הדרך של החוצבים שעבדו משני הקצוות. האורך של הנקבה הוא 513 מ' עומקה מתחת לפני החר לפי הכתובת 100 אמה, משמע יותר מ 50 מטר. הצלחת המבצע ההנדסי המפואר הזה השתמרה בעזרת כתובה, היא "כתובת השילוח" החקוקה בדופן הנקבה סמוך למוצאה. כמו כן נזכרת הנקבה אצל יוסף בן מתתיהו (מלחמות היהודים ה, ד, א).

ספר הברית

כינוי שנתנו חוקרי המקרא לפרקים כ"א – כ"ג בספר שמות. בפרקים אלה מתוארת כריתת הברית בין ה' ובין עם ישראל. ספר הברית כולל אסופה של חוקים שרובם מנוסחים כמקרים פרטיים). אסופת החוקים נפתחת בנושאים שבין אדם לחברו ונחתמת בנושאים פולחניים. הספר נמצא בימי יאשיהו בזמן תיקון בדיק בית-המקדש. רוב החוקרים סבורים שהספר הוא **ספר דברים** בנוסח קדום יותר. שכן, רק בו נאסרה עבודת הבמות ונזכר הצו בדבר ריכוז הפולחן "במקום אשר יבחר".

פיר וורן

זהו מפעל המים הקדום של ירושלים, שנתגלה לראשונה על-ידי צ'רלס וורן בשנת 1867 ונקרא על שמו. מפעל המים של פיר וורן קישר ישירות את מעיין הגיחון עם ראש הגבעה. בכניסה למנהרה החצובה בסלע מצוי חדר בעל קמרון הבנוי מאבן. חלקו העליון הוא מנהרה מדורגת היורדת אל מנהרה אופקית. המהלך מן הכניסה ועד לקצה המנהרה האופקית הוא לאורך 42 מטרים. בקצה התחתון מסתיימת המנהרה בראשו של פיר אנכי היורד מטה כ-15 מטרים, עד להגיעו אל מפלס מי הגיחון שהוזרמו אל בסיסו בתעלה, ששולבה לאחר מכן במהלך הנקבה החדשה יותר, היא נקבת חזקיהו.

בעבר הציעו חוקרים אחדים לזהות את מפעל המים של פיר וורן עם ה'צנור' הנזכר במקרא בתיאור כיבוש ירושלים: 'ויאמר דוד ביום ההוא כל מכה יבوسی ויגע בצנור...' (דברי הימים א, יא ד-ח; שמואל ב, ה ח). לפי דעתם, חדר צבאו של דוד דרך פיר וורן אל תוך העיר היבוסית. לאור פירוש זה, תארכו אותם חוקרים את זמן התקנתו של פיר וורן לתקופה היבוסית לכל המאוחר, דהיינו קודם למאה העשירית לפני-הספירה. אבל פירוש זה מעורר כמה וכמה בעיות.

בית הספר למל

הוא בית-ספר שהוקם בירושלים בשנת 1856 על ידי משפחת למל היהודית העשירה מאוסטריה, במטרה לעזור לחברה היהודית ירושלים. במקורו תוכנן להיות בית מחסה לילדים יתומים ועניים בשיטת הוראת גן ילדים. בבואו לירושלים נתקל פרנקל בהתנגדות נמרצת מצד ראשי הפרושים שהתנגדו בעקביות לכל ניסיון להכניס שמץ חינוך בנוסח אירופי לירושלים. הפרושים הכריזו חרם על בית-הספר למל והופצו כרוזים נגד פרנקל ונגד הנהגת הספרדים שהסכימה להשתתף בהקמתו.

נעשה גם ניסיון כללי לעורר התנגדות בכל רחבי אירופה על-ידי איגרת. היישוב היהודי בירושלים התנגדו ללימוד שפות זרות, התנגדו להתקרבות לטבע והתנגדו ללבוש אירופי וחינוך מוסיקלי. על אף ההתנגדות הנמרצת קם בית הספר למל בחסות הקונסוליה האוסטרית. פרשת ייסודו של בית-הספר למל חשובה להבנת התמורות ביישוב הירושלמי בשל מערכת הכוחות ודרכי הפעולה שנתגלו בה.

הצליינות הנוצרית

ירושלים הייתה בסיסם העיקרי של הצליינים הרבים שהגיעו לארץ ישראל. תנועת הצליינות נתגברה לאחר עלייתו של הקיסר קונסטנטינוס לשלטון והפיכתה של הנצרות לדת רשמית באימפריה הרומית במאה ה-4 לספירת הנוצרים. אמו של הקיסר, הלנה הגיעה לארץ ישראל בשנת 326 במסע צליינות שנחשב כראשון מסוגו, ורבים באו בעקבותיה. כיבוש ירושלים בידי הצלבנים הפך אותה למוקד צליינות בינלאומי מושך ביותר. מטרתם של עולי הרגל הייתה לחדש את אמונתם ולחזקה בעזרת ביקור במקומות הקשורים בראשית ימי הנצרות, ובמיוחד בחיי ישו, מרים, השליחים והמארטרים שפעלו בירושלים. שיאו של מסע הצליינות היה בכנסיית הקבר בירושלים. התפילה במקומות אלה העניקה לצליין חוויה דתית של התעלות והתייחדות עם אמונתו. בזכות הצליינות צמח בירושלים מערך שלם של שירותים כגון מקומות לינה ואכסון, בתי-חולים ועוד. מסעות הצליינות הקיפו אנשים ונשים מכל שדרות החברה, ממלכים ובני משפחות אצולה ועד עניים מרודים, מאנשי כמורה, חוקרים וסופרים ועד פשוטי העם. הצליינים הגיעו כיחידים ובקבוצות מכל רחבי העולם הנוצרי – אורתודוקסים, קתולים ופרוטסטנטים.

הגניזה הקהירית

עד סוף המאה ה-19 אין ידיעות ממקורות יהודים על תולדות ארץ ישראל והישוב היהודי בה בתקופה המוסלמית הראשונה. גניזת קהיר שינתה את התמונה. על פי ההלכה לכל דף בו מופיע שם השם קדושה ויש לגנוז אותו עם גמר השימוש. עושים זאת בבית גניזה. הגניזה הייתה מיועדת לספרי קודש, אך במרוצת הזמן הורחב המושג לכל דבר שנכתב בשפה העברית או באותיות עבריות. הגניזה הקהירית מוקמה בחדר סמוך לבית הכנסת של העדה הרבנית הארץ ישראלית בפסטאט – עיר הבירה של מצרים המוסלמית. היום חלק מקהיר. חדר ענק ללא דלתות וחלונות פרט לפתח בקיר מתחת לגג. היה אפשר להגיע רק עם סולם לכן לא רוקנו אותה מדי פעם והצטבר בה חומר רב. נבנתה כנראה בשנת 1025 עם בניית בית הכנסת מחדש. מצויים בה מסמכים מאז 1002 כמעט מכל שנה ועד שנת 1266. החומר שנשמר הוא תיעודי וספרותי. נמצאו כ-7,000 מסמכים תיעודיים הנקראים הגניזה התיעודית. הגניזה הספרותית – רבע מליון דפים. שפות: ערבית-יהודית, עברית וארמית. מסייעת בחקר מאה השנים האחרונות של היהודים בשלטון המוסלמי. לגניזה הושלך חומר ללא מיון, לא הוחזק בתנאים שהבטיחו שימור. אך היא מראה נאמנה של החיים. נחשפה ב-1890 -בעבודות שיפוץ בית הכנסת.

ועדת פיל

ועדת פיל – וועדת חקירה בריטית בסוף 1936 לבירור הסיבות לפרוץ מהומות הדמים והמרד הערבי הגדול, ולהמליץ על צעדים לעתיד. בסכמה את טענות שני הצדדים תוך חזירה מעמיקה למהותה של הבעיה הארצישראלית קבעה הוועדה כי: בארץ ישראל קיימים שני לאומים שונים בעלי אינטרסים ושאיפות לאומיות ומדיניות שונות ומנוגדות. לכן, הציעה בקיץ 1937 לחלק את הארץ בין הערבים ליהודים, הותירה את ירושלים תחת שליטה בריטית. בין שתי המדינות החדשות עתיד היה להיווצר "פרוזדור" שתחילתו במערב, בים התיכון, וסופו בירושלים. הוא אמור היה לכלול את יפו, רמלה, ולוד, ירושלים ובית לחם. הערבים דחו את התוכנית, בקרב היהודים נחלקו הדעות. היו שסברו (כמו ווייצמן ובן גוריון) כי אף שההצעה מועידה למדינה היהודית רק רבע משטח ארץ ישראל ומוציאה ממנה את ירושלים, אין ברירה אלא לקבלה. הניחו שחלקה היהודי של ירושלים יהיה קשור בצורה זו או אחרת למדינה היהודית. בעקבות כישלונה של ועדת פיל הוקמה מיד לאחר מכן ועדה נוספת – ועדת וודהד שניסתה למנוע את הכישלון שנוצר ולשלול מיידית את מסקנות ועדת פיל.

חקרא

מעוז השלטון הסלווקי, מתחם מבוצר בדרום הר הבית ובו חנו והתגוררו חיל המצב וכן מתיוונים שהיו זקוקים להגנת הרשות. מעוזו של השלטון הזר והאכזר. שמעון כבש את החקרא באביב 141 לפסה"נ והרסה. שלטונם של החשמונאים בירושלים היה עתה שלם והחלה תקופה בקורות יהודה וירושלים.

שאלה 1

עמדו על התפתחות יחסו של האסלאם לירושלים במרוצת התקופות השונות.
התייחסו להיבטים הבאים: מעמדה הדתי, המדיני, המנהלי של העיר באסלאם. יחס השלטון המוסלמי לבני דתות אחרות בעיר. ארגון התושבים ומפעלי הבנייה. חשבו על היבטים נוספים להשוואה.

המקורות אינם מוסרים על הטלת מצור מוסלמי של ממש על ירושלים. ירושלים נפלה לידי המוסלמים בשנת 638. המקורות המוסלמיים מציינים את כיבוש ירושלים בדרכי שלום (צלחן). תושבי העיר היו כולם נוצרים, קיבלו את כתב החסות מהחליף השני עמר אבן אל-חטאב והסכימו לפתוח את העיר. עמר עצמו הגיע לירושלים כדי לקבל את כניעתה, ובראש מקבלי פניו עמד הפטריארך סופרוניוס. העקרונות הכלליים של כתב החסות שנתן עמר לתושבי ירושלים הם:

א. ביטחון הנפש והרכוש.

ב. ביטחון בתי הפולחן על נכסיהם ותכולתם.

ג. חופש הפולחן.

ד. חובה לשלם מס לכובשים.

חידוש היישוב היהודי בירושלים

המקורות מעידים על נוכחות יהודית בירושלים זמן קצר לאחר הכיבוש המוסלמי. הקו המנחה של עמר היה לגלות יחס הוגן ככל האפשר כלפי האוכלוסייה המקומית ולאפשר לה לקיים את אורח חייה. עמר הצליח להשיג את הסכמתם של הנוצרים לשינוי במצב הקיים בקשר ליישוב יהודים בירושלים.

עמר והר הבית

המסורות המוסלמיות מקדישות מקום נכבד לביקורו של הח'ליף עמר בהר-הבית. הוא נעזר בכעב אלאחבאר, יהודי שהתאסלם, היכן יש לבנות את מקום התפילה עבור המוסלמים. עמר ציווה לסלק את האשפה שהייתה בהר הבית, והאחריות לניקיון הוטלה על יהודים. עמר החליט את המסגד דרומית לסלע

קדושתה של ירושלים באסלאם ומפעלי הבניה

שמה של ירושלים אינו נזכר בקראן, ורק מסורות שהתפתחו לאחר מות מחמד פרשו פסוקים מן הקוראן כמתייחסים לירושלים. במרוצת השנים התקבלה באסלאם כמוסמכת המסורת האומרת שמחמד הוסע בלילה ממכה לירושלים על ידי המלאך גבריאל שהרכיבו על "אלבראק". מעל גבי הסלע שבהר הבית עלה מחמד השמימה. המוסלמים לא ייחסו קדושה דתית-אסלאמית לירושלים בעת שכבשו את העיר. השינוי ביחסם לירושלים הורגש כבר בשנת 660, כאשר מעאויה הכריז על עצמו ח'ליפה ובחר לקבל את ש/בועת האמונים (ביעה) בירושלים.

בתקופת בית אומיה זכתה ירושלים ליחס מיוחד מצד השלטון, שמצא ביטוי בתנופת בנייה גדולה. **כיפת הסלע** הושלמה בתקופת שלטונו של הח'ליפה עבד אלמלכ. זהו המבנה המוסלמי הקדום ביותר בעולם, ששרד בצורתו המקורית. המבנה הוקם כחלק מן המאבק נגד הנצרות וכאקט של תחרות עם המבנים בנוצריים בירושלים.

מסגד אלאקצא

המסורות המוסלמיות כמעט שאינן מתייחסות להקמת מסגד אל-אקצא, ואפילו המועד המדויק של בנייתו אינו ידוע לאשורו. בניית המסגד מיוחסת לח'ליפה אלוליד, בנו ויורשו של עבד אלמלכ. קרוב לוודאי שהמסגד הוקם במקום עליו בנה עמר בשעתו את מסגד העץ זמן קצר לאחר כיבוש העיר. בספרות החזית' מצויות מסורות המעניקות ערך רב לתפילה הנערכת במסגד בירושלים. ירושלים נחשבת לעיר השלישית בקדושתה באסלאם אחרי מכה ואלמדינה.

בתקופה המוסלמית הראשונה לא הייתה ירושלים מרכז מינהלי. לאחר כיבוש הארץ הועברה בירת נפת פלסטין מקיסריה ללוד, ולאחר מכן לרמלה, שהייתה אפוא למרכז המנהלי והמסחרי של נפת פלסטין ומשכה אליה תושבים מוסלמיים על חשבון ירושלים.

גם מבחינה אסטרטגית לא הייתה לירושלים חשיבות מיוחדת. מכיוון שהסכנה לארץ-ישראל נשקפה אז מצד הים, הם עודדו התיישבותם של אנשי צבא בערי החוף.

נראה אפוא שלא היה לירושלים כוח משיכה רב. במקורות לא ידוע על התאסלמות נרחבת של יהודים ונוצרים בירושלים, בשל התודעה בדתית העמוקה. בשלהי תקופת השלטון המוסלמי היו רוב תושביה המוסלמים של ירושלים סונים.

בתקופה המוסלמית נבנו במתחם הר הבית שערים רבים, כדי לאפשר כניסה אליו מן הרחובות המרכזיים. הבנייה המוסלמית הצטמצמה להר-הבית וסביבתו הקרובה. במאה העשירית עדיין בלטו הבניינים הנוצריים המרובים המפוארים בעיר, אך החורבן שהביאו גזירות אלחאכם בראשית המאה האחת-עשרה פגע ברבים מהם. צביונה המוסלמי של ירושלים ניתן לה בעיקר בתקופה הממלוכית.

ירושלים בשלטון צלאח אלדין

בשנת 1187 נכנסו צבאות צלאח אלדין לירושלים, לאחר שחילצו אותה מידי הצלבנים. הוצב במסגד אלאקצא מנבר מפואר עשוי עץ. צלאח אלדין פעל להחזיר לעיר את צביונה המוסלמי. פעולתו הראשונה הייתה סילוק הסמלים הנוצריים מן המבנים שהיו מוסלמיים במקורם. הצלב המוזהב מעל "מקדש האדון" הוסר ונגרר בחוצות העיר, המבנה עצמו חדל לשמש כנסייה וחזר ליעודו המקורי ככיפת הסלע.

מדיניות האכלוס של צלאח אלדין

מוסלמים ויהודים לא התגוררו בעיר בזמן שלטונם של הצלבנים. לפיכך נקט צלאח אלדין פעולה יזומה לעידוד התיישבותם של מוסלמים בירושלים. זמן קצר לאחר שירושלים חזרה לידי המוסלמים אכן התחדש בה היישוב היהודי.

בתקופה הממלוכית

לירושלים היה מעמד נמוך במבנה הנהלי של המדינה הממלוכית. היא הייתה ולאיה, שבראשה עמד חייל פשוט. בשנת 1376 חל שינוי במעמדה המנהלי של העיר, והיא הועלתה לדרגת ניאבה (מקום מושבו של נציב זוטר – נאיב). אך השינוי לא רומם את מעמדה היחסי של ירושלים בארץ-ישראל. השליטים הממלוכים לא שקדו לבצר את ירושלים ולהקיפה בחומה שלימה. הממלוכים פסחו על ירושלים בעת הקמת רשת נתיבי הדואר, מפני שהעיר נעדרה אז חשיבות מדינית. ימיו של אלנאצר מחמד בן קלאון היו ימי השיא בפעילות הבנייה בירושלים בתקופה הממלוכית. הוקמו הקדשים לטובת הכלל כגון בתי-ספר, בתי-מרחץ ובתי-תמחוי. הממלוכים שירשו את הצלבנים כשליטי ירושלים חשו שמוטלת עליהם החובה לעצב את פני העיר כעיר קודש מוסלמית.

בתקופה העות'מאנית

בתקופת שלטונו של סלימאן המפואר הוקפה ירושלים בחומה ופרויקטים לאספקת מים – שני מפעלים שהיו הכרחיים לפיתוחה של ירושלים, לשמירת ביטחונה ולקיום כלכלתה. הסולטאן העות'מאני, כשליט העולם המוסלמי, ראה חובה לעצמו להבטיח את שלומם של עולי הרגל שעברו בארץ ישראל בדרכם למכה ושרבים מהם סרו לירושלים. אבל למרות מעלותיה הדתיות-אסלאמיות של ירושלים, התייחס המשטר העות'מאני אל העיר כאל מקום נידח בשולי האימפריה. מעמדם של היהודים בירושלים כבני חסות היה דומה לזה של הנוצרים, אלא שבהבדל מן הנוצרים, אצלם הכירו השלטונות העות'מאניים בחלוקה פנימית, נתפסו היהודים כעדה (טאיפה) אחת. במחצית הראשונה של המאה השש-עשרה חלה עלייה ניכרת במספר היהודים בירושלים, וזאת למרות שבאותו פרק זמן הייתה צפת היעד העיקרי לעליית יהודים. החל מסוף המאה השש-עשרה כאשר מעמדם הכלכלי של יהודי הארץ החל להידרדר והם נזקקו יותר ויותר לעזרת אחיהם בגולה, הביאה ליצירת אידיאולוגיה המצדיקה עזרה זו.

עמדו על התפתחותה של אספקת המים לירושלים מימי הבית ראשון ועד לתקופה המנדטורית. התייחסו לתרומת מפעלי אספקת המים להתפתחות העיר מן ההיבטים האסטרטגי, המדיני והכלכלי

תושבי ירושלים הקדומה בחרו לגור בגבעה הדרומית-מזרחית. הסיבה העיקרית לבחירתם הייתה ללא ספק מקומו של מעיין הגיחון השוכן בנחל הקדרון. הבעיה שעמדה בפני מגני העיר, הייתה כפולה: כיצד יוכלו להגיע אל המעיין בשעת מצור, וכיצד יוכלו למנוע מן האויב גישה אל המעיין.

פיר וורן

זהו מפעל המים הקדום של ירושלים, שנתגלה לראשונה על-ידי צ'רלס וורן בשנת 1867 ונקרא על שמו. זהו מפעל המים הקדום של ירושלים, שנתגלה לראשונה על-ידי צ'רלס וורן בשנת 1867 ונקרא על שמו. מפעל המים של פיר וורן קישר ישירות את מעיין הגיחון עם ראש הגבעה. בכניסה למנהרה החצובה בסלע מצוי חדר בעל קמרון הבנוי מאבן. חלקו העליון הוא מנהרה מדורגת היורדת אל מנהרה אופקית. המהלך מן הכניסה ועד לקצה המנהרה האופקית הוא לאורך 42 מטרים. בקצה התחתון מסתיימת המנהרה בראשו של פיר אנכי היורד מטה כ-15 מטרים, עד להגיעו אל מפלס מי הגיחון שהוזרמו אל בסיסו בתעלה, ששולבה לאחר מכן במהלך הנקבה החדשה יותר, נקבת חזקיהו.

בעבר הציעו חוקרים אחדים לזהות את מפעל המים של פיר וורן עם ה'צינור' הנזכר במקרא בתיאור כיבוש ירושלים: 'ויאמר דוד ביום ההוא כל מכה יבوسی ויגע בצינור...' (דברי הימים א, יא ד-ח; שמואל ב, ה ח). לפי דעתם, חדר צבאו של דוד דרך פיר וורן אל תוך העיר היבוסית. לאור פירוש זה, תארכו אותם חוקרים את זמן התקנתו של פיר וורן לתקופה היבוסית לכל המאוחר, דהיינו קודם למאה העשירית לפני-הספירה. אבל פירוש זה מעורר כמה וכמה בעיות. נראה כי פיר וורן עונה רק על חלק מהבעיה: אספקת המים לתושבי העיר בעת מצור. אולם מכיוון שלא ניתן היה לשאוב את כל המים דרך הפיר, זרמו עודפי המים מן המעיין ישירות אל העמק, ובכך אפשרו לאויב לגלות את מקומו; והוא יכול היה להשתמש במימיו, למנוע את הזרמתם לעבר הפיר או לחילופין להרעילם. לפיכך נתעורר הצורך במפעלי-מים משוכללים יותר.

נקבת השילוח זהו מפעל המים השני המוכר בירושלים של ימי הבית הראשון. מפעל מים שהקים חזקיהו מלך יהודה במסגרת הכנותיו למרד באשור – הפיתרון המושלם לניצול מרבי של מי הגיחון ואגרתם. הנקבה מעבירה את כל המים מן המעיין אל בריכות אגירה בדרום מערב העיר. הבריכות נמצאו בתחום המבוצר – מערכת ביצורים חדשה של חזקיהו. בכתובת שנחקקה בסלע בסמוך לבריכת השילוח, בקצה המנהרה, מתוארים בצורה דרמטית מלאכת החציבה והמפגש באמצע הדרך של החוצבים שעבדו משני הקצוות. האורך של הנקבה הוא 513 מ' עומקה מתחת לפני החר לפי הכתובת 100 אמה, משמע יותר מ 50-מטר. הצלחת המבצע ההנדסי המפואר הזה השתמרה בעדות כתובה, היא "כתובת השילוח" החקוקה בדופן הנקבה סמוך למוצאה. כמו כן נזכרת הנקבה אצל יוסף בן מתתיהו (מלחמות היהודים ה, ד, א).

תעלת השילוח הינה בחלקה מנהרה ובחלקה תעלה חצובה בסלע ומקורה בלוחות-אבן. באותם קטעים שבהם היא מנהרה קיימת בה שיטת חציבה מעניינת בעזרת פירים: במרחקים קצובים נחצבו פירים אנכיים. כל שני פירים חוברים בתחתיתם במנהרה. דרך הפירים גם זורמת אספקת אוויר לאנשים העובדים בתוך המנהרה. לאורכה של תעלת השילוח מצויים פתחים מטויחים המעידים על תפקידה: השקאת השדות החקלאיים שהיו מצויים בנחל קדרון. תאריכה של תעלת השילוח אינו ברור. בעבר הוצעו הצעות שונות לתיארוך, אולם הן חסרות-בסיס. בקטע האחרון שבו היא ידועה כיום, התעלה נחתכה על-ידי תעלת העודפים, שהיא חלק מתעלת חזקיהו. לפיכך ברור, כי תעלת השילוח קודמת לתעלת חזקיהו. נראה אפוא, שתעלת השילוח יצאה מכלל שימוש עם בנייתה של תעלת חזקיהו.

תעלת חזקיהו גולת הכותרת של מפעלי המים מימי בית-ראשון בירושלים היא תעלת חזקיהו. זוהי מנהרה באורך של 533 מ'. הפרש הגבהים בין מעיין הגיחון, שבו מתחילה המנהרה, למוצא המנהרה מעברה השני של עיר דוד, בגיא המרכזי, הוא 33 ס"מ בלבד. מפעל זה פתר אחת ולתמיד את בעיית מקומו של מעיין הגיחון. מי המעיין הוזרמו דרך המנהרה אל תוך תחומי העיר המבוצרת, והמוצא המקורי של מי המעיין אל נחל הקדרון נסתם, כך שנמנע מן האויב לאתרו. המידע החשוב ביותר בכתובת לתיאור דרך החציבה של מנהרת חזקיהו. שתי קבוצות החוצבים עבדו בו בזמן משני הצדדים. הכתובת מתארת את רגע המפגש הדרמטי של שתי הקבוצות. חציבתו של מפעל-מים זה הייתה חלק מהכנותיו של חזקיהו למלחמתו באשור, בשנת 701 לפני-הספירה. על היקפן הנרחב של הכנות אלו אנו לומדים הן מן המקרא והן מן הממצא הארכיאולוגי. בערי המבצר של הממלכה נאגר מזון בקנקנים, שעליהם נטבעו טביעות ממלכתיות הנושאות את המלה 'למלך'. לראשונה בתולדות ירושלים נכלל בתוך העיר המבוצרת שטח נמוך טופוגרפית ממעיין הגיחון, ובכך נוצר מקום שאליו ניתן להזרים את מי המעיין. אין ספק, שהבריכה העיקרית, זו שבה נאגרו מימיה של תעלת חזקיהו לשימושם של תושבי העיר, הייתה בתוך תחומי העיר המבוצרת. בתעלת חזקיהו בא לידי ביטוי הניסיון והידע שהצטברו בירושלים ובערים אחרות ביהודה ובישראל. זהו מפעל המים המתקדם ביותר שנתגלה עד כה בארץ, ויש לראותו כאחד מתוך קבוצת מפעלי-מים ממלכתיים בארצות המקרא, במיוחד אלה שבאשור ובשכנתה הצפונית אררט.

בורות ובריכות

אספקת המים של ירושלים בימי בית-ראשון לא התבססה אך ורק על מימי הגיחון. בעיר היו פזורים בוודאי בורות רבים, שבהם נאגרו מי הגשמים.

לצד בורות המים, היו בירושלים גם בריכות-אגירה, שחלקן נזכר במקרא: 'הברכה העליונה'. חלק מהבריכות הללו קשור לתעלת השילוח ולתעלת חזקיהו. יש לשער, שחלקן או כולן שכנו לאורך הגיא המרכזי ונועדו לאגור את מי השיטפונות שירדו בו. שרידי הבריכות הללו טרם נתגלו ובמידע המצוי במקרא אין די כדי לשחזר את מקומן ודרך הפעלתן.

בתקופת בית שני

בשלהי ימי החשמונאים שוב לא הספיקו המים מהמקורות הסמוכים לירושלים, והיה צורך להביא לעיר מי מעיינות מרחקים באמצעות אמות-מים. מי המעיינות האלה יועדו לצורכי בית-המקדש. בשלהי תקופת הבית השני הייתה ירושלים עיר בעלת מקורות מים ומתקנים מגוונים לאספקת מים: מעיין, בורות, בריכות אגירה ואמות-מים. לפיכך

סביר להניח, כי בדרך כלל נהנתה העיר מאספקת מים סדירה, ופעמים אף סופקו צורכי מותרות, כמו מזרקות המים בארמונו של הורדוס.

בתקופה הממלוכית קיבלה ירושלים את מימיה ממקורות שונים, אגב ניצול השיטות השונות לאספקת מים שפותחו במרוצת הדורות. המושלים הממלוכים ביקשו להביא מים גם ממרחק, ולשם כך תיקנו לא אחת את אמת-המים הקדומה המוליכה מעין ערוב שמצפון לחברון דרך בריכות שלמה.

התקופה העות'מאנית

בתקופת שלטונו של סלימאן המפואר פותחה מערכת אספקת המים בסביבות העיר ובתוכה. שופץ המקום הידוע כיום כ"בריכת הסולטאן", שהיה מאגר מים גדול מזה דורות רבים. כדי לאפשר ניצול יעיל יותר של מאגר זה הוקם לידו רהט (בערבית סביל) להשקיית אדם ובהמה. גם בתוך העיר הוקמו רהטים רבים, ומעליהם כתובות המציינות את חלקן של השלטון המרכזי בהקמתם.

בימי סלימאן נבנו גם אמות מים, שנועדו להוליך את המים שהגיעו לירושלים אל נקודות שונות בעיר. רוב הרהטים נקבעו בסמוך לכניסות הראשיות להר-הבית. אבל מערכת אמות המים והרהטים נועדה לשרת גם את הצרכים היומיומיים של אוכלוסיית העיר. משני הרהטים שבסביבות הר-הבית נטלו מים לבתי מרחצאות ציבוריים ורהטים נוספים נקבעו בכמה מן הרבעים החשובים והמאוכלסים ביותר של העיר. השלטונות דאגו להקמת בתי מרחץ חדשים.

הכיבוש הבריטי ותקופת המנדט

בשלהי שנת 1917 וראשית 1918 הוחמר מצב אספקת המים לירושלים. בתקופת המלחמה יצאו מכלל שימוש שני מקורות המים העיקריים של העיר, האחד – צינור המים העות'מאני מברכות שלמה, שנפגע וחדל להוביל מים, השני – בורות המים המגולים בעיר, שהזנחו והיו למדרגות של יתושים ותולעים. מיד לאחר הכיבוש פתח הממשל הצבאי בסיוע עיריית ירושלים ומוסדות בריאות יהודיים, במבצע לכיסוי הבורות ולטיהור מימיהם. באפריל 1918 הוחל בהנחת צינורות ברזל לאורך 24 ק"מ ממעיינות עין-ערוב לירושלים, ובקיץ אותה שנה הוביל הצינור החדש לעיר כאלף מ"ק מים ביממה. שלושה חידושים היו במפעל זה:

1. השימוש בצינורות ברזל במקום צינורות חרס.
2. בעבר הוזרמו המים אל העיר בכוח הכבידה בלבד ואילו במערכת החדשה הועלו המים בעזרת משאבות מונעות בכוח דלק אל ברכת אגירה חדשה ברוממה, בגובה 825 מ' מעל פני הים.
3. קודם לכן הוזרמו המים לבורות המים הגדולים שעל הר הבית, ומשם היו שואבי מים מביאים אותם אל בתי התושבים, ואילו עתה זרמו המים מברכת האגירה ברוממה בצינורות לכל חלקי העיר.

בשנת 1934 הופעלה מערכת שהזרימה מים ממעיינות ראש-העין לירושלים, ובכך נמצא סוף-סוף פתרון של ממש לבעיית אספקת המים לעיר.

לסיכום, מפעלי אספקת המים מאז בית-ראשון תרמו לעליית משמעותה של העיר מבחינה אסטרטגית, בכך שלא בקלות תהיה פרוצה לאויבים, כל עוד שהיא נהנית מאספקת המים. מבחינה כלכלית הביא הדבר לשגשוג ופריחה מבחינת יישובה ומשיכת עולי רגל וצליינים.

כיצד השתקף הסכסוך היהודי-ערבי בארץ-ישראל בתקופת המנדט הבריטי בירושלים? התייחסו להתפתחות מקומה של העיר באידיאולוגיה הלאומית הציונית הפלסטינית, לסיבות ולהשפעת הסכסוך על אוכלוסיית העיר.

ירושלים העיר הקדושה למיליוני מאמינים – יהודים, נוצרים ומוסלמים – הייתה אפוא בתקופת המנדט גם לסמל המאבק הלאומי בין שני העמים הנצים היושבים בארץ, סמל בעיני שתי תנועות לאומיות יריבות, ונושא לתחרות בין שני עמים מסוכסכים, שכל אחד מהם שאף לריבונות על העיר.

מאורעות 1920 וחגיגות נבי מוסא

בחגיגות נבי מוסא היו התפרעויות של חוגגים ערבים אשר התקבצו בסביבת שער יפו, הניפו את תמונות פיצל והשמיעו קריאות לעצמאות ערבית ולאחדות סוריה. רבים מהם השתוללו בין חומות העיר העתיקה וחלקם פגעו ביהודים ברחוב יפו ופרצו לחנויות של יהודים. ההתפרעויות נמשכו למספר ימים וגבו הרוגים משני הצדדים. אמין אלחסיני, מראשי המסיתים את קהל החוגגים לפרוע ביהודים נידון שלא בפניו לעשר שנות מאסר, ונמלט מן הארץ, אך הוא קיבל חנינה יחד עם כל הנידונים בקשר לפרעות מהנציב העליון הרברט סמואל.

פסח 1922 ופרשת הכותל המערבי

מאז חורבן בית-המקדש נהגו יהודים להתפלל באתרים שונים בירושלים ככל שהתירו להם השלטונות. התפילה הממוסדת ליד הכותל המערבי החלה בתקופת שלטונו של הסולטאן סלימאן המפואר במאה השש-עשרה, אך לא ידוע על גושפנקא רשמית למצב קיים. ניסיונות מצד היהודים לרכוש את רחבת הכותל לאחר הכיבוש הבריטי עוררו מחדש וביתר שאת את חששותיהם של המוסלמים מפני השתלטות היהודים על אזור אחרם אלשריף כולו במטרה להקים עליו מחדש את בית-המקדש. ראוי לציין, סמוך להקמת המועצה המוסלמית העליונה בראשות במופתי אמין אלחסיני הוא פתח בפעולות טיפוח מעמדה של ירושלים ולהאדרת יוקרתם של כיפת הסלע ומסגד אלאקצא, וזאת במסגרת מאמציו לביסוס מעמדו כמנהיגם של ערביי הארץ וכאישיות מוסלמית כלל-עולמית. בפסח 1922 מנעו המוסלמים לראשונה מן היהודים להביא כסאות לרחבת הכותל. רונלד סטורס, מושל מחוז ירושלים, שביקש להשליט סדר באזור ולמנוע מהומות, קבע שאין להביא ספסלים וכסאות לרחבת הכותל.

תקרית יום הכיפורים תרפ"ט

בערב יום הכיפורים בשנת 1928 הציבו היהודים ברחבת הכותל גם מחיצה להפרדה בין הנשים והגברים, בנוסף לספסלים ותשמישי הקדושה. הבריטים הסירו את המחיצה בכוח במהלך התפילה. האירוע שימש אות למועצה המוסלמית העליונה בראשות המופתי לחדש את מסע התעמולה להגנת מסגד אלאקצא ולשמירת זכויות המוסלמים ב"אלבראק אלשריף". שר המושבות מסר הצהרה רשמית בפני הפרלמנט כי הקמת המחיצה ביום הכיפורים 1928 הייתה חידוש שפרץ את מסגרת הסטאטוס-קו מאז המשטר התורכי.

מאורעות תרפ"ט

בתשעה באב 1929 ערכו צעירי בית"ר הפגנה ברישיון, שבמהלכה צעדו אל רחבת הכותל והניפו שם דגל, ואף נישא נאום קצר. למחרת, יום שישי, ערכו שם המוסלמים הפגנה נגדית. בשבת פרצה תגרה בין צעירים יהודים

וערבים, שראשיתה בכדור שנפל בעת משחק לגינה של ערבים, ובמהלכה נדקר נער יהודי למוות. כשבוע אחרי תשעה באב, בתום התפילה והדרשות של יום שישי פרצו המתפללים מאזור הר הבית לעבר שער יפו ושער שכם ויצאו מחומות העיר. הם שדדו חנויות בבעלות יהודים ופגעו ביהודים עוברי אורח. ערבים מכפרי הסביבה תקפו את השכונות היהודיות בירושלים וגרמו לנזקים כבדים. למחרת נעשה טבח ביהודי חברון ומוצא ובהמשך השבוע התפשטו המאורעות לערים ויישובים נוספים ברחבי הארץ. כוחות הביטחון הבריטיים דיכאו בסופו של דבר את מאורעות תרפ"ט בירושלים ובארץ, אך תגובתם באה באיחור. מספר הקרבנות היהודיים הגיע ל-130 שמתוכם 17 נהרגו בירושלים. מבין הערבים נהרגו כ-120 איש, רובם ע"י כוחות הביטחון הבריטיים.

פתרון שאלת הכותל

בינואר 1930 אישרה מועצת חבר הלאומים את מינויה של "ועדת הכותל" שהגישה את מסקנותיה בשנת 1931 ואומצו על-ידי ממשלת המנדט וקיבלו תוקף של חוק. ואלה עיקריו:
לגבי היהודים:

- יש להם זכות כניסה לרחבת הכותל לשם קיום תפילות.
- מותר להם להציב ליד הכותל ארון קודש רק בימי צום ומועד, אך לא בשבתות.
- נאסר עליהם להביא לרחבת הכותל כסאות, ספסלים ומחיצה.
- זכותם להתאסף ברחבה בתנאי שלא יחסמו את המעבר לתושבי שכונת המוגרבים.
- נאסר עליהם לתקוע בשופר ולשיר שירים.

לגבי מוסלמים:

- נאסר עליהם להוביל בהמות משא דרך הרחבה בשעות מסוימות, כדי לא להפריע לתפילת היהודים.
 - נאסר עליהם לערוך טכסי הד'כר בקרבת הכותל בצורה המפריעה לתפילות היהודים.
- עד תום המנדט הבריטי על ארץ-ישראל לא התעוררה יותר מחלוקת רצינית בשאלת הכותל המערבי, והמצב שנקבע בחוק על-סמך המלצות ועדת הכותל נשמר, פחות או יותר.

שנות השלושים: ירידת מרכזיותה של ירושלים בעימות הלאומי

בדצמבר 1931 בנוכחות 130 צירים מכל העולם המוסלמי התכנס קונגרס אסלאמי עולמי בירושלים בהנהגתו של המופתי. הקונגרס קיבל שלוש החלטות בעניין ירושלים:

1. הכרזה על קדושת אלבראק ועל נכונותם של כל המוסלמים להגן עליו ולגנות כל ניסיון לגזול מידיהם.
2. דחיית דו"ח ועדת הכותל המערבי.
3. הקמת אוניברסיטה אסלאמית בירושלים שתישא את השם אוניברסיטת "אלמסג'ד אלאקצא".

היה זה ניסיונו האחרון של המופתי אמין אלחסיני לרכז התעניינות מוסלמית כלל-עולמית סביב עניין ירושלים. בראשית שנות השלושים חלה ירידה במרכזיותה של ירושלים באידיאולוגיה של התנועה הלאומית הערבית הפלסטינית, תוך כדי התחזקות אופיו הלאומי של הסכסוך היהודי-ערבי. בשנת 1936 היה המרד הערבי והשביתה הכללית. בירושלים, בדומה למקומות אחרים בארץ, לוותה השביתה במעשי אלימות של ערבים נגד יהודים. שלהי שנת 1936 וראשית 1937 עמדו בסימן פעילותה של הוועדה

המלכותית הבריטית, ועדת פיל, שחקרה את גורמי המהומות בארץ. הוועדה הגישה את המלצותיה והציעה בקיץ 1937 לחלק את הארץ בין הערבים ליהודים, הותירה את ירושלים תחת שליטה בריטית. בין שתי המדינות החדשות עתיד היה להיווצר "פרוזדור" שתחילתו במערב, בים התיכון, וסופו בירושלים. הוא אמור היה לכלול את יפו, רמלה, ולוד, ירושלים ובית לחם. הערבים דחו את התוכנית, בקרב היהודים נחלקו הדעות. היו שסברו (כמו ווייצמן ובן גוריון) כי אף שההצעה מועידה למדינה היהודית רק רבע משטח ארץ ישראל ומוציאה ממנה את ירושלים, אין ברירה אלא לקבלה. הניחו שחלקה היהודי של ירושלים יהיה קשור בצורה זו או אחרת למדינה היהודית. בעקבות כישלונה של ועדת פיל הוקמה מיד לאחר מכן ועדה נוספת – ועדת וודהד שניסתה למנוע את הכישלון שנוצר ולשלול מיידית את מסקנות ועדת פיל.

ב-17 במאי 1939 פרסמה ממשלת בריטניה ספר לבן ובו קווי מדיניותה: הפסקת העלייה היהודית, הטלת הגבלות על רכישת קרקעות על-ידי יהודים ומתן עצמאות מדינית לארץ-ישראל תוך עשר שנים. היישוב היהודי הגיב בזעם על פרסום הספר הלבן.

מאוקטובר 1937 עד ספטמבר 1939 נהרגו מידי ערבים ברחבי הארץ 415 יהודים, מהם 61 בירושלים וסביבתה. בשנת 1947 הייתה הצעת האו"ם לחלוקת הארץ למדינה ערבית, מדינה יהודית ואזור בינלאומי של ירושלים בחסות האו"ם, שיכלול את ירושלים וסביבתה. ההחלטה לבנאם את ירושלים נבעה מתוך העדפת העיקרון של קדושת העיר. נציגי הסוכנות היהודית ניסו להפריד בין שאלת הריבונות על ירושלים לבין שאלת המקומות הקדושים. הם הביעו הסכמה עקרונית להחלטת עצרת האו"ם, אך תבעו מספר שינויים, ובהם הכללת ירושלים החדשה בתחום המדינה היהודית.

הערבים הגיבו על החלטת האו"ם בהתקפות על התחבורה היהודית בכבישי הארץ. החלה המלחמה על ארץ-ישראל, שבסיומה נותרה ירושלים חצויה: העיר העתיקה והחלקים המזרחיים של העיר שמחוץ לחומה היו תחת שלטון ירדן; ירושלים העברית הייתה לבירת מדינת-ישראל.